

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bilinmeyen Önemli Bir Kişilik Ahmed Rüstem Bey (1862 - 1935)

*An Important Unknown Character from the Period of the Ottoman to Republic Ahmed
Rustem Bey (1862 - 1935)*

Ebru Emine OĞUZ*

Öz

Ahmed Rüstem Bey, 1862 yılında Polonyalı bir baba ile İngiliz bir annenin oğulları olarak Midilli'de dünyaya gelen Ahmed Rüstem Bey'in, diplomatlığı tercih etmesindeki en önemli etken eğitimi ve çok sayıda yabancı dile hâkimiyetinden ziyade hiç kuşkusuz ki bunun özellikle anne tarafından adeta bir aile mesleği oluşu idi.

Henüz 19 yaşında iken başladığı hariciye kariyerinde Osmanlı'nın Bulgaristan, Londra, Atina, Çetine ve Washington Sefaretlerinde kâtiplikten büyükelçiliğe varıncaya değin farklı kademelerde görev almıştır. Ancak hayatında bir kırılma noktası teşkil eden ve dünya çapında tanınmasına yol açan görevi ise 1914 yılında atandığı Washington büyükelçiliği olmuştur. Süreç olarak tam da I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlere denk gelen bu görevi, ayrıca o tarihe kadar ilişkilerin maslahatgüzarlık düzeyinde yürütüldüğü göz önünde bulundurulduğunda, Amerika'daki ilk büyükelçimiz oluşu açısından da önem taşımaktadır. Fakat Ahmed Rüstem Bey'in hariciye kariyerinin bu en mühim vazifesi ne yazık ki fazla uzun sürmemiş ve diplomatlık hayatının da sonu olmuştur.

Sivas Kongresi'nin bitiminde kendi rızası ile Sivas'a gelerek Milli Mücadele'ye dâhil olan Ahmed Rüstem Bey, Temsilciler Kurulu'nda aktif olarak görev almıştır. Söz konusu süreçte Mustafa Kemal'in dış politika danışmanlığını üstlenmiş, Meclis'in açılmasıyla Ankara milletvekili seçilmiştir. Kısa süren bu görevinin devamında hiçbir resmi sıfatı olmamasına karşın Mustafa Kemal tarafından yurt dışına gönderilmiş;

* Doktora Öğrencisi; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ouzebru2000@gmail.com, orcid: 0000 0002 1653 3325

oradaki olayları gerek bizzat, gerekse basın yoluyla takip etmiş, Mustafa Kemal'e görüşlerini bildirmeyi sürdürmüştür.

Ağırlıklı olarak yabancı kaynaklar kullanılarak hazırlanan, hem Osmanlı'nın son dönemi hem de Milli Mücadele dış politikası açısından önemli görevlerde bulunan Ahmed Rüstem Bey'in hayatını ele aldığımız bu çalışma, onu tanımamızı sağlarken dönem olaylarını da farklı yönlerden değerlendirme olanağı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Rüstem Bey, Milli Mücadele, Ermeni Sorunu

Abstract

Ahmed Rustem Bey was born in Mytilene in 1862 as the son of a Polish father and a British mother. The most important reason for his preference for diplomacy was the fact that it was his family profession, especially on the mother's side, rather than his education and the domination of many foreign languages.

He had been in various positions from a secretary to an ambassador at Ottoman' Embassies of Bulgaria, Athens, London, Cetinje and Washington throughout his foreign affairs career that he started just 19 of age. His missions to the Washington Embassy, he was appointed in 1914 and a breaking point in his life, caused to his recognition all over the world. His task, corresponded exactly to the days when WWI began, was also great importance in term of being our first ambassador in America, as the relations until that date were carried out at the level of charge d'affaires. Unfortunately the most important task of his career lasted very short and also was the result of his diplomatic life.

At the end of the Congress of Sivas, Ahmed Rustem Bey came to Sivas with own consent and was involved in the National Struggle. In that process he undertook Mustapha Kemal's foreign policy consultancy and was elected as the deputy of Ankara with the opening of the Parliament. Shortly after that mission he was sent to abroad by Mustapha Kemal despite the fact that there was no official affiliation. During that time he followed the events both personally and through the press, and continued to report his views to him.

This study, prepared by using mainly foreign resources, presents the possibility of assessing the events of that period in a different way in which we have discussed the life of Ahmed Rustem Bey, who had been in important positions both in the terms of the Ottoman period and the National Struggle foreign policy.

Key Words: Ahmed Rustem Bey, National Movement, Armenian Question.

Giriş

Napolyon Savaşları sonunda Fransız ordusunun, koalisyon orduları tarafından tümüyle yenilgiye uğratılmasının ardından Avrupa'daki sınırları ve güçler dengesini yeniden belirlemeye yönelik kararlar almak üzere 1815 yılında Viyana Kongresi toplanmıştır. Kongre kararlarının bir yansıması olan Restorasyon Dönemi'nin meydana getirdiği statükocu düzene bağlı olarak devamındaki on beş yıllık süreçte siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birtakım gelişmeler ortaya çıkmıştır. Tüm bu yaşananlar ise önce 1830, ardından da çıkış noktası büyük ölçüde bağımsızlık olan, ilk defa Fransa'da patlak veren ve Avrupa kıtası ülkelerinin tamamını derinden etkileyen 1848 İhtilalleri ile neticelenmiştir (Uçarol, 1995: 122).

Çıkış noktasını, milliyetçilik akımının doğurduğu bağımsızlık düşüncesinin teşkil ettiği bu ihtilaller Macaristan ve Polonya'yı oldukça etkilemiş, çok sayıda mültecinin Osmanlı Devleti'ne sığınması ile sonuçlanmıştır. Kucak açtığı insanları mevcut tehdit ve tehlike bitinceye kadar kanatları altına alan Osmanlı Devleti bu yaklaşımıyla Avrupa ülkelerinin desteğini sağlama fırsatını yakalarken, ilerleyen süreçte yaşanacak olan Kırım Savaşı'nda da (1853 - 1854) müttefik kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'ne sığınan ve ilerleyen yıllarda devletin çeşitli kurumlarına yerleştirilerek önemli hizmetlerde bulunan bahsi geçen Leh mülteciler arasında Ahmed Rüstem Bey'in babası Nihad Paşa (Seweryn Bieliński) da bulunmakta idi.

Hayatı ve Ailesi

1862 yılında babasının görevi nedeniyle Midilli'de dünyaya gelmiş olan¹ Ahmed Rüstem Bey'in asıl adı Alfred Rüstem Bieliński'dir. 'Rüstem' adını anne

¹ Hâl tercümesinde geçen -BOA, Y. PRK. HR. 32/79 no'lu belgede - 1263 senesi Cemaziyel-evvel'inin ikisi olarak (18 Nisan 1847) geçmesine karşın; yine aynı belgede 11 Nisan 1881 tarihinde yani 1298 senesi Cemaziyel-evvel'inin yirmisinde 38 yaşında iken Bulgaristan Komiserliği Fahri Fransızca Katıplığı'ne tayin olduğu yer almaktadır. Bu bilgi uyarınca 1862 (1278) doğumlu olarak görünen Ahmed Rüstem Bey'in birtakım yerli ve yabancı kaynaklarda da geçtiği üzere 1862 yılında doğduğu neticesi güç kazanmaktadır Jerzy Łatka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim Republice Turcji*, Księgarnia Akademicka, Kraków, 2005, s. 46).

tarafından İran kökenli oluşu sebebi ile 'Ahmed' adını ise Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Washington Büyükelçiliği görevine atandığı günlerde İslamiyet'i seçmesinin ardından almıştır². Oldukça iyi bir eğitim görmüş olan Ahmed Rüstem Bey, ilkokulu İzmir'deki İngiliz Mektebi'nde, orta ve lise öğrenimini İstanbul Kadıköy'deki Frer Mektebi'nde (Fransız Saint Joseph Lisesi), yüksek tahsilini ise Avusturya'nın Lümburg kentinde tamamlamıştır. O dönem yaşamış olan hemen hemen tüm Türk aydınları gibi onun da yolu Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ile kesişmiş, çok kısa bir müddet için de olsa burada öğretmenlik görevinde bulunmuştur (BOA, Y. PRK. HR 32/79). Aynı zamanda Lehçe, Almanca, Rumca, İngilizce, Fransızca'yı mükemmel, Arapça ve Farsçayı ise iyi derece bilmekte olan Ahmed Rüstem Bey (Laatka, 2005: 46) bunu, aldığı eğitimin yanı sıra hiç kuşkusuz ki sahip olduğu kozmopolit aile yapısına da borçludur.

Anne tarafından İran kökenli Ortodoks bir Ermeni olan Constantine Zohrab (Mac Farlane, 1829: X) ve Venedikli Ermeni Marquis de Serpos'un torunu olan annesi Mary Sandison (Pears, 1916: 139), İskoç kökenli İngiliz Donald Sandison'ın kızı idi. Zohrab ailesinin yerleşim yeri '*dağların aras*' manasına gelen, Tahran'ın kuzeyi ile Hazar Denizi'nin güney bölgesinde bulunan Mazenderan Çölleri idi. Ortodoks Ermeni olan Zohrablar anavatanlarında oldukça seçkin bir aile konumunda olmalarına rağmen, 18. yüzyılın sonlarına doğru İran Şahı Muhammed Ağa Han tarafından bir tehdit unsuru şeklinde algılanıp, baskıdan ve dini kısımdan kurtulabilmek için komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardı. Bunun sonucunda ise ailenin bir kısmı 1795'te Türkiye'ye ayak basarken, diğer bir kısmı da Avrupa'ya yönelmişti (Donoghue, 2008: 521).

Ahmed Rüstem Bey'in oldukça dindar bir Musevi (Hamlin, 1877:250) olan dedesi Donald Sandison, 1800'lerin başlarında Türkiye'ye gelip, East India Company (İngiliz Doğu Hindistan Şirketi) adlı şirketin temsilcisi olarak 1817

² "Has Become Moslem", The Barre Daily Times, 20 Haziran 1914, s. 3. The Rock Island Argus, The Evening Star, The Philadelphia Inquirer gibi bazı Amerikan gazetelerinin 20 - 28 Haziran 1914 tarihli baskılarında Ahmed Rüstem Bey'in İslamiyeti kabul etmesi ile 'Alfred' olan adının 'Ahmed' olduğu; bundan ötürü ona teveccüh gösteren Sultan Reşad'ın değerli taşlarla kaplı bir saat ve tespih hediye ettiği bilgisine ulaşılmıştır.

yılında İstanbul'a yerleşmişti (Wilson, 2011: 12). Yeniçeri İsyanına kadar, Sultan Mahmud'un hükümdarlığı süresince her şey yolunda giderken bu isyan esnasında diğer tüm tüccarlar gibi onun da işyeri yakılıp yıkılıp, yağma edilmiş ve bir daha toparlanamaz hale gelmişti. Yaşananların neticesinde İstanbul'daki işlerine son vermek zorunda kalan Sandison, Kraliçe Victoria'nın tahta çıktığı ilk günlerde kendisine teklif ettiği Bursa'nın İngiliz Konsolosluğu görevini kabul etmişti (Blunt, 1918: 1).

Ahmed Rüstem Bey'in, küçük yaşta İstanbul'da kolera salgınından ötürü hayatını kaybeden Nancy Sandison'ın dışında, Sophy Sandison Longworth, Matilda Sandison Ricketts, Janet Sandison Blunt (Blunt, 1918: 18-20) isimlerindeki teyzelerinin yanı sıra Alfred Sandison (Blunt, 1918: 275) adında bir de dayısı bulunmakta idi.

Ahmed Rüstem Bey'in dayısı, çok sayıda yabancı dil bilmesinin yanında İngiliz Elçiliği'nde hem baş tercüman (Pears, 1916: 137), hem de şark başkâtibi (Spry, 1895: 82) ve son olarak da elçilik görevlerinde bulunmuştur (Elliot, 1893: 410). Türkleri çok seven Sir Alfred Sandison'ın:” *Bir Türk provoke edilmediği sürece asla adi suçlara tenezzül etmez, gururlu ve naziktir*” (Elliot, 1893: 411) ifadesi, Ahmed Rüstem Bey'in karakter anlamında dayısına fazlasıyla benzediği ya da onu örnek aldığını düşündürmektedir.

Sir Alfred Sandison'ın başkanlığında 1 Kasım 1881 günü hizmete açılan³ ve günümüzde halen 'Büyük Kulüp' adı altında varlığını sürdürmekte olan 'Cercle à Pera' (Pera'daki Daire) kulübünün kuruluşunda masonik bir çizgisi olduğuna ilişkin iddialar, Ahmed Rüstem Bey'in hayatı çerçevesinde değerlendirildiğinde hayli ilgi çekicidir. Zira, İtalyan asıllı Sefarad Yahudilerinin yaşadığı Makedonya'da '*Makedonya Locası*'nı kuran kişinin de eniştesi Sir John

³ Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından 1923 yılında Atatürk'ün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın (Soysal, 1980: 282) başkan, yeni üyelerinin ise Yahya Kemal, Necmettin Sadak, Celâl Bayar, Yunus Nadi, Ali Fuat Cebesoy gibi bazı önemli isimlerden oluştuğu bu kulüp, 23 Nisan 1944 günü '*Cercle d' Orient*' ismini almıştı. Osmanlı'dan günümüze dek varlığını sürdürebilmiş olan en büyük kulüp özelliğini taşıyan '*Büyük Kulüp*', 7 Mayıs 1975 tarihinde alınan bir karar ile yıllarca hizmet verdiği Pera'daki binasından Çiftelavuzlar'daki köşke taşınmıştır (Kürşat Sendal, *Osmanlı'ya Masonların İlk Gelişi*, [http:// timeturk.com](http://timeturk.com),2014: sy).

Elijah Blunt⁴ olduğu göz önüne alındığında bu durum her ne kadar ayrı araştırma teşkil edebilecek ölçüde kapsamlı bir konu olsa da, ailenin muhtemel masonluk ilişkilerini akla getirmektedir. Sir Alfred Sandison İstanbul'da hayatını kaybetmiş ve araştırmacı Yolanda Whithall tarafından hazırlanan 'Civilian Burials Haidar Pasa Cemetery Listings' adlı çalışmadan (levantineheritage.com) öğrenildiği üzere ise İstanbul'daki Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Teyzesi Janet Blunt'ın kitabında yer alan: “*Konsolosluk binasının inşasında Villa Mon Plasir'de kalıyorduk. İki kız yeğenim Mary ve Isabelle de Bilinski'ye gelip birkaç ay bizimle kalmaları teklifinde bulundum. Çok tatlı kızlardı, bizimle olmaları beni mutlu ediyordu*” (Blunt, 1918: 208) cümlesinden iki kız kardeşi bulunduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Rüstem Bey'in ayrıca, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan 'Rugby School Register'in III.Cilt'indeki belgelerden (1874-1887) Severin Oswald de Bilinski adında bir de erkek kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Severin Oswald de Bilinski'nin 1913 yılından itibaren İyonya Bankası'nın Atina, Londra ve Kahire ofislerinde görev yaptığı bilinmekte birlikte (LSE and Political Science, Ionian Bank 3/11, 2005, Madde: 548, 577, 944) Ahmed Rüstem Bey'in kardeşleriyle ilgili detaylı bilgilere ulaşamamıştır.

Viyana Kongresi'nin kurduğu statükocu düzeni takiben 1815 - 1830 yılları arasında Avrupa'da ortaya çıkan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki gelişmeler önce 1830; ardından ise çıkış noktası ağırlıklı olarak bağımsızlık olan, tüm Avrupa ülkelerini derinden etkileyen, ilk defa Fransa'da patlak veren 1848 İhtilalleri ile neticelenmişti (Uçarol, 1995: 122). Yaşananlar Lehistan'da da etkisini göstermiş, ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri tıpkı Macaristan'da olduğu gibi Rusya tarafından önlenmeye çalışılmış, sonucunda ise bazı Lehler Türk topraklarına sığınmak durumunda kalmıştı (Uçarol, 1995: 190). Aralarında çeşitli rütbede subay, mühendis, mimar, ekonomist, denizci, eğitimci, doktor, eczacı ve zanaatkarların bulunduğu bu mültecilerden biri de

⁴ Sir Blunt 19. yüzyılın ikinci yarısında 100 bini aşan nüfusu ile Akdeniz'in hatırı sayılır merkezlerinden biri haline gelen, İtalyan asıllı eski bir toplum olan Sefarad Yahudilerinin yaşadığı Selanik'te, 1864 yılında İtalyan masonluğunun kök salabilmesi için kurulan Makedonya Locası'nın da öncüleri arasında yer almakta idi (Iacovella, 2005: 19).

Ahmed Rüstem Bey'in babası Nihad Paşa (Seweryn Bieliński) idi (Gümüş, ty: 366).

1815 doğumlu, 1854 yılında Osmanlı tabiiyetine geçerek Müslümanlığı seçmesi ile birlikte Nihad adını alan Seweryn Bieliński aslen Galiçya kökenli olup, mühendislik öğrenimi görmüştür. 11 Aralık 1853 tarihinde Bab-ı Âli'ye gitmek üzere III.Napolyon'un çabalarıyla pasaport alan Nihad Paşa, burada yapılan subaylık sınavını başarı ile geçmiş ve binbaşı rütbesi ile Osmanlı ordusuna katılmıştır (Łatka, 2005: 47). Kırım Savaşı'nın ardından ise Bursa'ya giden Nihad Paşa, burada eski mesleğine dönerek yeniden mühendis olarak çalışmaya başlamış; kadastro ile ilgili ölçüm işleri, yol inşaatları ve demiryolu denetimlerinde bulunmuştur. Zaman içerisinde de Nafia Nezareti'nde üst düzey görevlere getirilen Nihad Paşa, İngiliz şirketinden dönüştürülen ve bu alanda ilk olan bir Osmanlı şirketi tarafından üstlenilen İzmir ve Aydın arasındaki demiryolu inşasına Osmanlı Hükümeti'nce komiser olarak atanmıştır. 1877 yılında Osmanlı Demiryolları Müdürlüğü görevine getirilen Nihad Paşa, o yıl 'Paşa' lığa terfi etmiş (Aydın, ty: 498), komutanlık yapmış; eş zamanlı olarak Polonya Lejyonunda da aynı görevi üstlenmiştir. Berlin Antlaşması'nın ardından Sofya'da Osmanlı Komiserliği görevinde bulunmuştur (Łatka, 2005: 47). 1852 yılında Poznań'da basılan "*Polacy w Turcji po Upadku Rewolucji Węgierskiej w roku 1849*" (1849'da Macar Devrimi'nin Çöküşünün Ardından Türkiye'deki Lehler) adında bir de kitabı bulunan Nihad Paşa, 14 Mart 1895 tarihinde İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur.

Osmanlı Döneminde Aldığı Görevler

Başarılı bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey, Osmanlı Hariciyesi tarafından 1881 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarına kadar farklı ülkelerde, farklı kademelerde görevlendirilmiştir. Diploması kariyerine 1881'de Osmanlı Bulgaristan Komiserliği Fahri Fransızca Kâtibi olarak başlamıştır. İngilizceye olan hakimiyeti sebebiyle genç yaşına rağmen, 1851'de Fransa'da, 1866 yılında ise İstanbul'da toplanan, Asya tipi koleranın menşei ve yayılımı konuları görüşüldüğü (International Sanitary Conference, Government Printing Office, Washington, 1881: 155); Washington'da düzenlenen, Amerikan Başkanı Chester Arthur'un başkanlığını üstlendiği

Uluslararası Sağlık Konferansı'na ise Osmanlı Devleti'nin Amerika orta elçisi Grégoire Aristarchi Bey'in yanında sekreter olarak katılmıştır (İ. HR. 335/21593).

Ülkeler arasındaki mesafe ve seyahat sürelerinin hesaplanabilmesi, daha da önemlisi denizde yön tayin edilebilmesi adına bir boylam, dolayısıyla ortak bir saate ihtiyaç vardı (Derek, 1980: XVI) . Bu doğrultuda ise 1883 yılının Ekim ayında Roma'da bir konferans düzenlenmiş; Amerikan Hükümeti söz konusu amaç kapsamında katılımcı ülkelerin delegelerine 1884 yılının 1 Ekim gününde Washington'da düzenlenecek olan uluslararası konferansa katılma çağrısında bulunmuştur (The Late Prime Meridian Conference", The Daily Pasific Commercial Advertiser, 3 Şubat 1885: 2). İngilizce ve Fransızca olmak üzere iki dilin kullanıldığı; dünya çapında uygulanabilirliğe sahip olacak evrensel zaman ihtiyacını karşılamak üzere 1 Ekim 1884'te 25 ülkeden 41 delegenin katılımı ile Washington'da düzenlenen bu uluslararası konferansa Osmanlı Devleti adına İngilizceyi mükemmel derecede biliyor olması sebebiyle henüz 22 yaşında genç bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey (Rüstem Efendi) katılmıştır (International Sanitary Conference, Government Printing Office, Washington, 1881, s. 155), (BOA, MF, MKT 90\77).

Konferansta, Osmanlı Devleti'nin bu hususta daha ayrıcalıklı bir duruma sahip olduğunu özellikle vurgulayan Ahmed Rüstem Bey, Müslüman olan Osmanlı halkının ibadet saatlerini ve aynı zamanda nüfusun büyük bir bölümünün tarımla geçimini sağlaması nedeni ile zamanı güneşe göre hesaplamayı tercih ettiklerini dile getirirken, belirlenecek olan saat dilimini ise sadece uluslararası platformlarda geçerli olmak üzere kullanabileceklerini de sözlerine eklemiştir (International Conference Held at Washington for the Purpose of Fixing a Prime Meridian and a Universal Day, Gibbon Bros., Printers and Bookbinders, 1884: 179).

O dönem için İngiltere'nin dünya ticaretindeki mevcut baskınlığı sebebiyle ortaya çıkmış olan söz konusu uygulama adına düzenlenen bu konferanstaki tüm beyanatları dikkatle incelendiğinde, o tarihlerde henüz hariciye kariyerinin başlangıcında olmasına karşın Ahmed Rüstem Bey'in ne

denli cesur, zeki, kararlı ve vatansever bir kişiliğe sahip olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Washington Sefareti Başkâtipliği

Ahmed Rüstem Bey, Osmanlı Washington Sefaretinde başkâtiplik görevine atanır atanmaz, Ali Ferruh Bey'in yokluğunda bir süreliğine vekaleten maslahatgüzarlık görevini üstlenmiştir (BOA, İ. HR 301/19055). Bu süreçte amacı, hem iç ve dış ticareti teşvik etmek hem de dünya ticareti ve ürünler hakkında bilgi toplamanın yanı sıra (Walsh, 2012: 229) yeni alanlar araştıran ve dünya üzerinde Amerika ile yakın ticari ilişkiler kurma arzusundaki işadamlarına bazı avantajlar sağlayarak onları desteklemek olan bir kongre düzenlenmiştir (The National Export Exposition Philadelphia, Department of Publicity and Promotion National Export Exposition, Philadelphia, 1899: 8).

Philadelphia Ticaret Müzesi Uluslararası Danışma Kurulu'nun katkılarıyla 12 Ekim - 1 Kasım 1899 tarihleri arasında düzenlenen bu kongreye Avrupa, Güney Afrika, Hindistan, Avustralya, Çin, Japonya, Asya ülkeleri, Orta ve Güney Amerika'dan 300'ün üzerinde ticaret odası ve ticari birliklerden üst düzey temsilcilerinin beraberinde Washington'da bulunan tüm dış ülke diplomatları davet edilmişti. Bu diplomatlar arasında, o dönem Washington'daki Osmanlı Elçiliği'nde başkâtiplik görevini yürütmekte olan Ahmed Rüstem Bey ve Elçilik İkinci Kâatibi Sıdkı Bey de bulunmaktaydı (Los Angeles Herald, 5 Temmuz 1899).

Washington Sefareti Katipliği görevinde geçen bir yılın ardından Ahmed Rüstem Bey'in saygınlık ve dürüstlüğüne ilişkin, Venezuela maslahatgüzarı E. Pulido tarafından kaleme alındığını düşünülen birtakım makaleler ortaya çıkmıştı. Söz konusu makaleler her ne kadar olumlu da olsa, Ahmed Rüstem Bey'in tepkisine ve Pulido'ya sert üslupta bir mektup göndermesine yol açmıştı. Ancak Pulido'nun bu mektubu Birleşik Devletler İngiliz büyükelçisi Lord Paucefote'a elden ulaştırması, Paucefote'un Türk yetkililerden Ahmed Rüstem Bey'in Washington'dan derhal uzaklaştırılması talebinde bulunmasına sebebiyet vermişti. Yaşananlar yüksek makamlara intikal etmiş; gerekli soruşturmaların yapılması neticesinde ise Ahmed Rüstem Bey ve Pulido'nun aralarında herhangi bir uzlaşmaya varılamamışsa da, bu

sansasyonel tartışma Şubat 1900'den itibaren bir yıl süreyle Ahmed Rüstem Bey'in izinli olarak görevinden ayrılmasına neden olmuştur ("*Rustem Bey Gets In Trouble*", Evening Times - Republican, 23 Nisan 1901: 2).

İzni süresince Londra'da bulunan Ahmed Rüstem Bey, bu kez de Daily Mail Gazetesi'ne yazdığı devrimci makaleleri nedeniyle gündeme gelmiştir (Erol, 1973: 8). Hoş karşılanmayan söz konusu makaleleri nedeniyle yargılanmak üzere İstanbul'a çağrılan Ahmed Rüstem Bey, bunun altında yatan asıl sebebin çok daha farklı olduğu, Osmanlı sultanının siyasetine karşı yapılan en ufak eleştirinin vatana ihanetle eşdeğer tutulduğunu belirtmiştir. Ayrıca kendisine Amerikan basını tarafından, yaşananlar üzerine İstanbul'a dönüp dönmeyeceğine ilişkin yöneltilen soruya da olumsuz yanıt vermiş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Vatana ihanet suçlamasını duydum. Bu, uzun süredir hükümet ile aramda süregelen anlaşmazlığın bir neticesidir. İntihar addedilecek bu davranışından vazgeçmem yönünde bir süreden beri hükümet tarafından baskı altındayım. Görevim zarfında İstanbul ile aramda herhangi bir üstünlük durumu mevzu bahis değildi ve Bab-ı Âli'yi ilk defa protesto etme fırsatını kullandım. Telif edemediğim hatalarım da mevcuttur. Türkiye'de vatana ihanet, Sultan'ın yıkıcı siyasetine karşı gelmekten ibarettir. Özetle vatana ihanetle suçlanıyorum" ("*Porte Angry with Diplomat*", The New York Times, 24. Nisan. 1901). Tüm bu yaşananlar Ahmed Rüstem Bey'in 1909'a değin gazetecilik yaparak hayatını sürdüreceği Mısır yıllarının başlangıcı olmuştur.⁵ Ahmed Rüstem Bey, 1903 yılında ulaştığı ve gazetecilik yaparak altı yıl süre ile kaldığı İskenderiye'nin sonrasında Dakota County Herald adlı gazetenin haberine göre 6 Mayıs 1909 tarihinde Washington Osmanlı Elçiliği Maslahatgüzarlığına atanmıştır ("*Change In Cabinet*", Dakota County Herald, 7 Mayıs 1909).

Ahmed Rüstem Bey 16 Mayıs 1910 tarihinde, o dönem Osmanlı'nın Paris Başkonsolosu olan Lütfi Bey hakkında çıkan yolsuzluk haberlerini araştırmak üzere Hariciye Nezareti tarafından İstanbul'a çağrılmıştı (Erol,

⁵ Ahmed Rüstem Bey'in annesinin Kahire'ye oğlunun yanına gidebilmek üzere Osmanlı Bankası'nın Londra şubesinden Rifat Paşa'ya gönderilen 17 Temmuz 1908 tarihli telgraf da onun söz konusu yıllar arasında Mısır'da bulunduğunu doğrulamaktadır (BOA, HR. SFR. 3, 583 - 22).

1973: 13). 1901 yılında Daily Mail’de yayınlanan makaleleri yüzünden görevinden el çekirilen ve 1909 yılına değin İskenderiye’de kalan Ahmed Rüstem Bey için Paris başkonsolosu hakkında hazırladığı bu soruşturma raporu, Hariciye Nezaretinin onun şahsına güveninin bir göstergesi oluşunun yanı sıra sarsılan itibarını temin niteliğini de taşımaktaydı. Yaklaşan Balkan Savaşı öncesindeki bu olayların ardından ise 1911 yılına gelindiğinde Ahmed Rüstem Bey, babası Nihad Paşa’nın yerine Karadağ’ın başkenti Çetine’ye Büyükelçi olarak atanmıştı (BOA, İHR. 427 - 51, 1324. Z).

Çetine Büyükelçiliği

Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki topraklarını aralarında pay etmek isteyen devletlerden biri de, 1878’de bağımsızlığını kazanan Karadağ idi. 1911 yılında Karadağ’ın Fas’taki nüfuzunu arttırmasının sonrasında İtalya da Trablus üzerindeki emperyalist emellerini gerçekleştirmek üzere harekete geçmişti (Treadway, 1988: 88). O dönem Ahmed Rüstem Bey, görevinden imzaladığı bir belge yüzünden ansızın uzaklaştırıldığı söylenen fakat hakkında detaylı bir açıklama yapılmayan babası Nihad Paşa’nın yerine Çetine büyükelçisi olmuştu (Durham, 1914: 63).

Karadağ Kralı Nikola, Osmanlı - İtalyan savaşıdan çıkar sağlamanın beraberinde Arnavutluk’u da kendi krallığına dahil etme arzusundaydı (Treadway, 1988: 90). Özellikle Çetine’nin kelimenin tam anlamıyla kaynaklığı ve çatışmaların yaşandığı bu süreçte Ahmed Rüstem Bey, 3 Haziran 1911 günü Hariciye Nazırı Mehmed Rifat Paşa’ya konuya ilişkin bir rapor sunmuştur. Söz konusu raporunda, bölge halkını bir arada tutarak Osmanlı Devleti’ne bağlılıklarını güçlendirecek olan ‘Osmanlılık’ kavramını vurgulamış; toplumsal barışın temini için askeri ve siyasi reformlardan ziyade ekonomik anlamda gerçekleştirilecek kalkınmayı çözüm olarak gördüğünü ifade etmiştir (Köstüklü, 2009: 41-56). Fakat bu politikası bir fayda sağlamayan Ahmed Rüstem Bey, Karadağ’ın uzlaşmacı olmayan tutumu karşısında 8 Ağustos 1912 tarihinde tüm diplomatik ilişkilerini sonlandırdığını Osmanlı Hariciye Nezaretine bildirerek ülkeden ayrılmıştır (Durham, 1914: 62).

Ahmed Rüstem Bey görevleri süresince daima ülke menfaatlerini ön planda tutmuştur. Bunun en dikkat çekici yönü ise değişen iktidarlara karşı

tamamıyla objektif bir bakış açısına sahip oluşudur. Zira daha önce bahsi geçen, 1901 yılında bir İngiliz gazetesine verdiği beyanatında, dönemin padişahı II. Abdülhamid'in siyasetini doğru bulmadığına ve ona karşı gelerek eleştirmenin yol açacağı sıkıntılara değinmiştir. Ancak bu kez de tam tersi bir yaklaşımda bulunarak Çetine halkının barış ve refahı için II. Abdülhamid'in 'Osmanlıcılık' politikasının yeniden gündeme taşınması gerektiğini belirtmiştir. Ahmed Rüstem Bey, Çetine Büyükelçiliği görevini takiben 1912 yılında başlayan Balkan Savaşı'na er olarak katılmış; savaşın sona ermesinin ardından ise 1914 yılında Osmanlı'nın Washington büyükelçiliği görevine getirilmiştir (Erol, 1973: 15).

Washington Büyükelçiliği

Ahmed Rüstem Bey 22 Nisan 1914 tarihinde, daha önce farklı mevkilerde görev yapmış olduğu Washington'daki Osmanlı Sefareti'ne büyükelçi olarak atanmıştır (BOA, İ. MBH. 15 – 51), (Erol, 1973: 16). Hariciye kariyerinde almış olduğu görevlerin belki de en önemlisi olan bu görev, oldukça kritik bir süreçten geçildiği, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı günlere denk gelmesi açısından da kendisi için bir dönüm noktası olmuştur.

Ancak dönemin Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, birtakım çekincelerinden ötürü onu ilk başlarda büyükelçi olarak kabul etmeye pek de istekli görünmemektedir. Dışişleri Bakanı Bryan, konuyu çözümlenmeye üzere Ahmed Rüstem Bey'in daha önceki görevlerinde Amerikan Hükümeti'nin güvenini sarsacak herhangi bir davranışta bulunmayışı, dolayısıyla da Amerikan Dışişleri tarafından bilinen bir şahsiyet oluşundan hareketle 2 Mayıs 1914 tarihinde Başkan Wilson'a ithafen bir mektup kaleme almıştır (Erol, 1973: 16). Washington'a ulaşan ("*New Turkish Ambassador Arrives*", *The Day Book*, 18 Haziran 1914: 3) ve 18 Mayıs 1914'te Başkan'ın huzuruna çıkan (BOA, İ. MBH. 15/47) Ahmed Rüstem Bey ise Ziya Paşa'nın halefi olarak 22 Haziran 1914 tarihinde Washington Büyükelçiliği görevine resmen başlamıştır (Erol, 1973: 17). Fakat bu vazifesi öyle önemli ve kritik bir sürece denk gelmişti ki zira Avrupa'da yaşanan gelişmeler, Ahmed Rüstem Bey'in göreve getirilişinin sadece bir kaç gün sonrasında gerçekleşecek olaylar neticesinde dünyadaki tüm dengeleri değiştirmeye gebedi. Ahmed Rüstem Bey kısa sürecek olan

büyükelçilik görevinde ilki zırhlılar, diğeri ise Ermeni sorunu olmak üzere iki önemli sorun ile karşı karşıya kalmıştı.

Osmanlı Devleti tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Yunan Deniz Kuvvetleri'ne karşı bilhassa Ege Denizi'ndeki güvenliğin temini için, bedelleri 1911 yılında kısmi olarak imparatorluğun dört bir yanından gelen halk bağışları ile karşılanan, Vickers & Armstrong Whitworth Şirketi'nce İngiliz tersanesinde inşa ettirilen iki zırhlı, 1914 yılı ortalarına gelindiğinde artık hazır durumdaydı. Osmanlı subay ve denizcilerinden oluşan heyet, gemileri teslim almak üzere İngiltere'ye gitmiş ancak borcu da tamamen ödenmiş olmasına karşın türlü bahanelerle teslimat geciktirilmişti (Zücher, 2000: 167). Savaşın başlamasını takiben İngiliz Hükümeti tüm ticaret hukuku kaidelerini hiçe sayarak 3 Ağustos 1914 tarihinde bu iki zırhlıya el koyduğunu beyan etmişti (Uçarol, 1995: 465). Öte yandan ise Amerika'nın satışını gerçekleştirmek arzusunda olduğu 'Mississippi' ve 'Idaho' adlı iki savaş gemisi bulunmaktaydı. Söz konusu zırhlıların, daha önce asla bir yabancı güce satış gerçekleştirilmemesine karşın, büyük bir itinayla gizli tutulsa da Yunanistan'a satılacağına dair bazı bilgiler mevcuttu ("*Greece Wants Old Warships*", The Bemidji Daily Pioneer, 29 Mayıs 1914: 2).

İşte tam da o süreçte henüz görevine başlamış ve böylesi durumlara ülkesinin hakkını savunma doğrultusunda daima hassasiyetle yaklaşan Ahmed Rüstem Bey, bu duruma mani olabilmek için Başkan Wilson ile görüşerek satışın her iki ülke donanması arasındaki güç dengesini bozup, barışa zarar verebileceğini ifade etmiş olsa da ne yazık ki başarı sağlayamamıştır ("*Turkish Envoy Is on His Way Home*", The Evening Star, 3 Ekim 1914: 1). Başkan Wilson'ın, 30 Haziran 1914'te savaş zırhlılarının Yunanistan'a resmen satış hükmünü içeren donanma ödenek faturasını imzaladığı haberi ise dönemin gazete manşetlerine taşınmıştır (The Daily Ardmoreite, 30 Haziran 1914: 2). Başkan Wilson'ın bu olumsuz tutumunda Amerika'daki Rum lobisinin etkisi olduğu düşünülebilir. Ayrıca gerçekleşen bu satış, görevinin ilk aylarındaki Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'ya karşı tepki duymasına neden olmuştur. Zira bu olayın hemen sonrasında Amerika'da İngiltere ve Fransa tarafından yürütülen Ermeni propagandaları gündeme gelmişti. Ahmed Rüstem Bey, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki Ermeni halk üzerinden, 'zalim

Türk' imajı yaratarak Amerikan kamuoyunu etkilemeye çalışmasına karşı büyük bir tepki göstermiştir. Bu propagandaların yaşanan zırlı satışının ardından gündeme gelmesi ise Ahmed Rüstem Bey'in tepkisinin hiç kuşkusuz çok daha sert olmasına yol açmıştır. Öyle ki, ilerleyen süreçte yaşanacak olaylar Ahmed Rüstem Bey'in hariciye kariyerinin noktalanması ile son bulacaktır.

Ancak Ahmed Rüstem Bey'e göre Amerika'nın Osmanlı'ya karşı bu olumsuz yaklaşımı ilk değildi. Hattâ, Balkan Savaşı'nın ardından Ahmed Rüstem Bey: “*Amerika gibi dost bir memleketten teselli edici bir iki güzel söz beklerken Amerikan basını Balkanlar'ın galibiyetini coşkunun bir sevinçle alkışlamış, buna karşılık Türklerin mağlûbiyetleri ile acı bir şekilde alay etmişti*” diyerek dost zannedilen Amerika'nın aslında gerçek yüzünün pek de öyle olmadığını belirtmiştir (Erol, 1972: 2). Bu noktadan hareketle Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'ya karşı daha önceki yıllardan gelen olumsuz izlenimlere sahip ve bu izlenimlerinin ise Ermeni sorununa dair sert çıkışında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer yandan Başkan Wilson'ın yaşananlar ve asılsız propagandalara karşı sessizliğini muhafaza ederek kayıtsız yaklaşımı, Birinci Dünya Savaşı'nın eşliğindeki Osmanlı Devleti'ne Amerikan gazetelerinin oldukça acımasız bir şekilde hücum etmelerine sebebiyet vermektedir. ‘*Masum Ermenilerin barbar Türkler*’ tarafından katledildiğinden bahseden ve ardı arkası kesilmeyen bu yazılar, Washington'daki büyükelçimiz Ahmed Rüstem Bey'i bir yandan hem kızdırmakta, hem de üzmekteydi (Erol, 1972: 20). Karakteri itibarıyla böylesi bir haksızlığa karşı tepkisiz kalabilmesi asla mümkün olmayan Ahmed Rüstem Bey, mevcut olumsuz durumu bertaraf edebilmek ve Osmanlı Devleti'nin hakkını savunabilmek üzere 8 Eylül 1914 tarihinde The Evening Star adlı Amerikan gazetesinde yer alan bir beyanat kaleme almıştı⁶.

⁶ Söz konusu beyanat, Sacramento Union adlı gazetenin 8 Eylül 1914 günkü baskısında da “*Warship Goeben Repeated to Have Attacked British Cruiser; Is Held to Be Act of War on Turkey's Part*” adlı başlık altında aynı şekilde yer almaktadır. Bu beyanatın tam metni için bkz. Mine Erol “Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyükelçisi A. Rüstem Bey” adlı eser, sy. 21 - 23. Ahmed Rüstem Bey, yukarıdaki beyanatında bahsi geçen linç girişimleri ve su işkencelerine ilaveten yaşanan tüm bu trajediyi Amerikan halkına hatırlatmak maksadı ile o olaylara ilişkin bazı fotoğrafları da kanıt olarak sunmuştur.

Yaşananlar değerlendirildiğinde Ahmed Rüstem Bey'in bu beyanatında oldukça yerinde ifadeler kullandığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki olaylara dair, Ermeni komitacılarının kışkırtmalarıyla yakıştırılan 'zalim Türkler' imajının Amerikan basınında yer almasını yanlış bulurken; Ermenilere yapılan katliamları doğrulamış ancak bunun sebebinin Ermenilerin Hristiyanlıklarının değil, vatana ihanet etmelerinin bir neticesi olduğunu da belirtmiştir (Erol, 1972: 25). Ahmed Rüstem Bey ülke meselelerinin bu denli basite indirgenişine karşı çıkararak: "*Türkiye, bir kısım Amerikan basınının sistematik saldırılarının hedefi haline gelmiş; sanki bir günah bataklığı gibi lanse edilmiştir*" diyerek tepkisinde asla mübalağa etmediğini, Türkler kadar Amerikalıların da günahları bulunduğunu ifade etmiştir (Grabill, 1971: 47). Buna örnek olarak ise Amerika'da yaşamakta olan zenci halkı göstermiştir. Zencilerin Amerika'nın düşmanlarıyla işbirliği içerisinde bulunup, Ermenilerin Türkiye'de yaptıklarına benzer davranışlar sergilemeleri halinde Amerika'nın tepkisinin Türkiye'den farklı olup olmayacağı şeklinde bir soru yönelterek, Amerikan kamuoyunda Türkler hakkında yaratılmak istenen olumsuz imajı düzeltmek istemiştir. Ayrıca tüm bunların Amerika'yı savaşa itmeye isteyen İngiltere ve Fransa'nın tertip ettiği bir tuzak olduğu, Amerika'nın ise bu tuzağa düşmemek için dikkatli olması gerektiği hususunda da tavsiyede bulunmuştur. Ahmed Rüstem Bey'in özellikle Amerika'daki zencilere uygulanan vahşeti ve Filipinler'deki su işkencelerini hatırlatarak bunları Türkiye'deki olaylarla kıyaslaması Hintli Müslümanlardan çok sayıda destek telgrafı almasına yol açmıştır. Bu suretle İngiltere'ye açıkça meydan okuması ise başta Amerikan Başkanı Woodrow Wilson olmak üzere tüm hükümet yetkililerini kızdırmıştır (Erol, 1972: 25).

Ahmed Rüstem Bey bu beyanati ile yaşananlara karşı göstermiş olduğu tepkisinde oldukça haklı idi. Zira henüz savaş başlamadan önce The Evening Star Gazetesi'nin 5 Mayıs 1913 tarihli baskısında Osmanlı Devleti'nin kötü yönetiminden; Anadolu'daki Ermeni köylerinde sistematik olarak uygulanan işkence, hakaret ve yağmanın artık sadece köylerde değil, İstanbul'da da gerçekleştiği yönünde birtakım haberler yer almakta idi. Asılsız bilgiler tüm bunlarla da kalmayıp haberin devamında ise söz konusu yağmanın, bizzat Türk Hükümeti yetkililerince şehir merkezlerinde bulunan bazı varlıklı tüccarların ticarethanelerinde de uygulandığı ifade edilmekte idi ("*Turkey, Hard Pressed,*

Plunders Its Citizens,”, The Evening Star, 5 Mayıs 1913: s. 10 , “*Predicts Another Massacre*”, The Washigton Herald, 17 Haziran 1914: 2).

Başkan Wilson, Dışişleri Bakanı Bryan aracılığıyla Ahmed Rüstem Bey'e bir mektup⁷ göndererek beyanatının katlanılamaz olup, buna derhal bir son vermesini; gazetelerdeki yorumlarının ise açıkça Amerika'nın içişlerine müdahale olduğunu bildirmişti (“*Wilson Rebukes Turkish Envoy*”, The New York Times, 12 Eylül 1914: 1). Fakat bu mektubu, Osmanlı - Amerikan ilişkilerinin dondurulması için Ahmed Rüstem Bey'in beyanatını gerekçe göstererek kaleme alan Başkan Wilson, Dışişleri Bakanı Bryan ve Robert Lansing tarafından yatıştırılmıştı. Çünkü o günlerde yeni başlamış olan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti henüz tarafsızlığını muhafaza etmekteydi. Amerika'nın ise Türk topraklarında yürütmekte olduğu misyonerlik faaliyetleri kapsamında hastane, okul, elçiliklerinin yanı sıra pek çok alanda da yatırımları bulunmakta; hatta bu misyoner kuruluşlar aracılığıyla Ermenileri hem eğitmekte, hem de onlara maddi yardım yapmaktaydı. Tüm bu nedenler göz önüne alındığında ise Osmanlı ile ilişkileri bu aşamada kesmenin pek de akıllıca olmayacağına kanaat getiren Başkan Wilson, münasebetlerin dostane bir şekilde devam edebilmesi adına Ahmed Rüstem Bey ile beyanatına dair bir görüşmede bulunmuş (Erol, 1973: 25), yapılan bu görüşmenin ardından Ahmed Rüstem Bey bir muhtıra yazarak Dışişleri Bakanı Robert Lansing'e göndermiştir (Erol, 1973: 26-30).

Ahmed Rüstem Bey muhtırasında, Yunanistan' a yapılan iki zırhlı satışının neden olduğu gerginlik henüz yatışmamışken Amerikan basınının olanlara karşı yaklaşımını eleştirmiş ve Osmanlı topraklarında hayatlarını sürdürmekte olan Ermeni halka kötü davranıldığı hatta katliam yapıldığı doğrultusundaki haberlere tepki göstermiştir. Basının, bu tür haberler ile

⁷ Başkan Wilson tarafından gönderilen bu mektup, her ne kadar Türk - Amerikan ilişkilerini çıkarlar doğrultusunda devam ettirmek üzere bir önceki çıkışına nazaran daha yumuşak bir üslupla kaleme alınmış olsa da, mevcut durum Amerikan basınına oldukça farklı şekilde yansıtılmıştır. Zira bu yaşananlar, The New York Times'ın 12 Eylül 1914 tarihli baskısında: “*Wilson, Türk Elçisini Payladı*” başlığıyla verilirken bu haberin devamında Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'nın bazı hataları hakkında tartışmaması için ikaz edildiği bilgisine yer verilmiştir. Buna karşılık olarak Ahmed Rüstem Bey ise amacının Amerikan basınına, Türkiye ile ilişkilerinde daha ciddi bir tavır alması hususunda uyararak olduğu yönünde bir açıklamada bulunmuştur.

Türkler hakkında Amerikan kamuoyunda zalim imajı yaratarak, konuyu adeta Müslüman - Hristiyan sorununa dönüştürmeye çalıştığını ifade etmiştir. Amerika'nın daha önceki yıllarda da Osmanlı Devleti'ne karşı hemen her konuda benzer tutum sergilediğinden yakınan Ahmed Rüstem Bey, durumun artık Türk halkı açısından değiştiğine özellikle dikkat çekmiştir. Çünkü o, önceleri Türk halkının iki ülke arasındaki uzun mesafe nedeni ile Amerika'nın geçmişteki yaklaşımları hakkında herhangi bir bilgisinin olmadığı, ancak an itibarıyla Osmanlı Devleti'nin hemen her köşesinde bu haberlerin yankılandığı kanısındadır. Ayrıca Ahmed Rüstem Bey, söz konusu haberlerin duyulmasının yanı sıra bu konudaki tahrikin devamı halinde, o güne değin Ermenilere karşı hiç bir kötü muamelede bulunmayı aklına dahi getirmeyen Müslüman halkın bu defa buna kalkışabileceğine dair duyduğu endişeyi de dile getirmiştir. Böylesi bir beyanatta bulunmakla diplomatik kuralların dışına çıktığının bilincinde olduğunu belirten Ahmed Rüstem Bey, yaşananlara karşı başka bir çaresinin kalmadığını da sözlerine eklemiştir.

Ahmed Rüstem Bey'in kendisine yöneltilen suçlamalara istinaden yazmış olduğu bu beyanat, başta Başkan Wilson olmak üzere Robert Lansing'i de teskin etmek şöyle dursun, aksine fazlasıyla sinirlendirmiştir. İşte bu sebeple Lansing 14 Eylül 1914 tarihinde Dışişleri Bakanı Bryan'a bir mektup yollamış (Erol, 1973: 32), artık Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'da kalmasını uygun görmediğini belirterek, onu '*istenmeyen adam*' (persona non grata) olarak ilan etmiştir. Ancak Amerikan basınında ise Ahmed Rüstem Bey'in kendisini bilerek bu duruma düşürüp istenmeyen adam ilan ettirdiği doğrultusunda bir haber yer almıştır. Haberde, Ahmed Rüstem Bey'in bir süreden beri Amerika'nın yöntem ve siyasetine dair özgürce yaptığı eleştirilerin Beyaz Saray'da bazı sorunlara yol açarak, gülünç bir durum yarattığı da ifade edilmiştir ("*President "Asks Turkish Envoy to Explain Talk"*", The Madisonian, 15 Eylül 1914: 1).

Amerika'nın siyasi menfaatleri gereği Dışişleri Bakanı Bryan, Başkan Wilson ve Robert Lansing'i Ahmed Rüstem Bey'e karşı biraz daha müsamahakâr davranmaya dair ikna etmeye gayret göstermişti. Ahmed Rüstem Bey'in Başkan Wilson'dan özür dilemesi karşılığında Amerika'da kalmaya devam edebileceğinin kendisine bildirilerek, bir şans daha verilmesi gerektiğini

de ifade etmişti. Bakan Bryan'ın Osmanlı - Amerikan ilişkilerinin zarar görmemesi adına sergilemiş olduğu bu çaba olumlu sonuçlanmış ve nihayetinde ise Başkan Wilson tarafından Ahmed Rüstem Bey'e 19 Eylül 1914 tarihinde, vermiş olduğu beyanata dair özür dilemesi halinde Amerika'da kalmaya devam edebileceği hususundaki teklifi ihtiva eden bir mektup gönderilmişti (Erol, 1973: 35-37). Ancak yapmış olduğu bu teklifin Ahmed Rüstem Bey tarafından reddedilebileceğini hiç hesaba katmayan Başkan Wilson büyük bir sürpriz ile karşılaşmıştı. Her ne kadar ulusal menfaatleri doğrultusunda Ahmed Rüstem Bey'in özür dileyerek Amerika'da kalması için gayret göstermiş olsa da bu çabalarından olumlu bir sonuç elde edememişti. Bu teklife ilişkin olarak ise Ahmed Rüstem Bey, 8 Eylül 1914 tarihinde basına verdiği röportajdaki görüşlerinin değişmediğine ilişkin Başkan Wilson'ı bilgilendirecek, on beş gün içerisinde Amerika'dan ayrılacağını iletmişti ("*Türk Envoy To Quit U.S In a Fortnight*", *The Evening Star*, 24 Eylül 1914: 2).

Ahmed Rüstem Bey, 27 Eylül 1914 tarihinde içinde bulunduğu durumu ve on beş gün içerisinde Amerika'dan ayrılma kararını telgraf ile Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya bildirmişti. Telgrafta, tüm bu yaşananların yani Osmanlı Devleti'nin Türkiye'deki Hristiyanları katledeceğine yönelik Amerikan basınında yer alan haberler vasıtasıyla yürütülen propagandanın, İngiltere ve Fransa'nın Amerika'yı Birinci Dünya Savaşı'na dahil edebilmek amacı ile hazırladıkları planın bir parçası olduğunu ve bu iki devlete Amerika'nın ilgisini çekebilmek maksadıyla söz konusu beyanattı verdiğini yazmıştı. Ayrıca Amerika'daki zenci halka uygulanan linçleme olaylarını ve Filipinler'deki su işkencelerini gündeme taşımalarının sebebinin ise basın tarafından barbarlık, zalimlik gibi asılsız ithamlarla suçlanan Türk halkını aklamak için hukuki müdafaa hakkını kullanmak olduğunu da sözlerine eklemişti (Erol, 1973: 40-41). Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderdiği bu telgrafta her ne kadar 6 Ekim akşamı New York'tan ayrılacağını bildirmiş ve Napoli'ye gitmek üzere '*Saint Anna*' adlı gemide bir rezervasyon yaptırmış olsa da; 5 Ekim günü bilet satış ofisine giderek mevcut rezervasyonunu iptal ettirmiştir ("*A. Rustem Bey's Actions Cause of Speculation*", *The Evening Star*, 6 Ekim 1914: 4).

Ahmed Rüstem Bey'in Said Halim Paşa'ya gönderdiği 9 Ekim 1914 tarihli bir diğer telgrafi ise hayli ilginçtir. O telgrafta 18 Ekim günü Napoli'de olacağı ve 25 Ekim'de ise İstanbul'a varacağını belirten Ahmed Rüstem Bey, eğer o tarihe değin kendisinden herhangi bir şekilde haber alınamaz ise akıbetinin araştırılması talebinde bulunmuştur (Erol, 1973: 41). Yazar Mine Erol 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey' adlı kitabında Ahmed Rüstem Bey'in bu talebinin altında onun, bilhassa Ermeniler tarafından kaçırılma ya da öldürülme endişesinin yattığına dikkat çekmiştir. The Evening Star Gazetesi'nin, sözü edilen ve spekülasyonlara sebebiyet veren yolculuk rezervasyonunun iki defa iptaline karşın Ahmed Rüstem Bey'in daha önce belirttiği gün olan 6 Ekim'de New York'tan ayrıldığına ilişkin haberi ise bu noktada Mine Erol'un yazdıklarını doğrular niteliktedir. Tüm bu endişelerine rağmen Ahmed Rüstem Bey New York'tan yola çıkmasının ardından sağ salım bir şekilde İtalya'ya varmış, ardından ülkeye ulaşmıştır (Erol, 1973: 42).

Ahmed Rüstem Bey'in Washington büyükelçiliği esnasında yaşadığı bu olaylar, onun yıllarını verdiği diplomatlık kariyerinin ne yazık ki sonu olmuştur. Ancak Türkiye'nin Avrupa'da yalnız bırakılıp haksızlıklara maruz kaldığı böyle bir zamanda Ermenilerin, Türkleri karalamak adına yürütmüş oldukları propaganda çalışmalarına karşı Ahmed Rüstem Bey tarafından her ne pahasına olursa olsun gösterilen çaba ve direnişin etkileri asla unutulmamalıdır (Jaeschke, 2001: 106).

Ahmed Rüstem Bey'in ayrılışı Amerikan basınında da önemli yer bulmuş, Dışişleri Bakanlığı ile arasında yaşanan ve basına yansıyan anlaşmazlıktan ötürü ülkeden ayrıldığı, iznini kullanmasını takiben ise vazifesine geri döneceği ifade edilmiştir. Yukarıda sözü edilen tüm bu yaşananların ardından hakkında birtakım spekülatif haberler de yapılmıştı. Bunlardan birinde Ahmed Rüstem Bey'in ülkeyi ani terk edişini Dışişleri Bakanlığı ile yaşadığı sorunlardan çok önce planlamış olduğu; hatta daha büyük bir Türk donanmasının teşkili için çalıştığı ve bu doğrultuda da Osmanlı Elçiliği adına bir Amerikan gemi firmasının resmi yetkilileri ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunduğu belirtilmiştir ("A. Rustem Bey Expected to Return As Envoy Here", The Evening Star, 8 Ekim 1914: 17). Aynı konudaki bir diğer haberde ise

başlangıçta yine bilindik ifadeler ile Ahmed Rüstem Bey'in ülkeden ayrılışına açıklık getirilirken, haberin sonunda Ahmed Rüstem Bey'in bu eyleminin - her ne kadar ellerinde bunu kanıtlayacak sağlam kaynaklar olmasa da - Alman diplomatlarınca tasarlandığı ifadesi de yer almaktadır⁸.

Ahmed Rüstem Bey ve Birinci Dünya Savaşı

Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'dan ayrılma kararı aldığı o günlerde Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katılmanın eşğine gelmişti. 28 Temmuz 1914 tarihinde Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'nın Wangenheim⁹ ile gerçekleştirdiği görüşmede Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifak'a dahil olma isteğine ilişkin bir teklif sunulmuştu. Gizli tutulan, sadece Enver, Talât ve Halil Beylerin haberdar oldukları bu teklif, şayet bir anlaşmayla neticelenecek olur ise Rusya'nın, Osmanlı Devleti Almanya ya da Avusturya - Macaristan'a saldırması durumunda geçerli olacaktı. 2 Ağustos 1914 tarihinde ise Osmanlı Devleti, Almanya ile arasında imzalanan bu anlaşma neticesinde kağıt üzerinde Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur. Ancak anlaşmanın ardından Osmanlı Heyeti Almanlardan, kapitülasyonların kaldırılışını onaylamasının yanı sıra Yunanistan savaşa girecek ve Türkler tarafından bozguna uğratılacak olursa Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne iadesi ve Osmanlı Devleti'nin savaş tazminatı alması gibi bazı hususlarda ek taleplerde bulunmuşlardı (Soy, 2005: 185-187).

6 Ağustos 1914 tarihinde Almanya'nın tüm bu ilave talepleri kabul etmesi sonucunda da Çanakkale Boğazı'nda bekletilmekte olan Goeben ve Breslau adlı iki Alman zırhlısının Marmara Denizi'ne girişine müsaade

⁸ Ahmed Rüstem Bey'e Almanya ile ilişkisinin olabileceğine dair yöneltilen, belki de yukarıda yer alan gazete haberinden daha ilginç olan bir diğer itham ise Ahmed Rüstem Bey'in hariciye vazifelerine son vermesinin çok zaman sonrasında Robert Lansing'ın Başkan Wilson'a yazmış olduğu 10 Mayıs 1919 tarihli mektupdur. Bu mektupta Lansing: "...Rüstem Bey, Bernstorff Kabire'de bulunduğu sırada, bir zaman orada müteaviş bir gazetenin muharriri idi. Alman hükümetinin onu ücretli tuttuğu ve gazetesinde İngiltere'ye karşı hücumlarının Bernstorff ve vatandaşları tarafından telkin edildiği söyleniyor..." ifadesinde bulunarak şüphelerini dile getirmiştir (Erol, 1973: 44), ("A. Rustem Bey, Turkish Ambassador Leaves", East Oregonian, 3 Ekim 1914: 8).

⁹ Hans Freiherr von Wangenheim: Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1912'den 25 Ekim 1915 tarihine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda büyükelçilik görevi yapan Alman diplomat (Dadrian, 2004: 268).

edilmişti. Fakat söz konusu gelişmeyi İtilâf Devletleri tepki ile karşılamıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu iki zırhlıyı satın aldığı ve komutasına da Alman General Souchon'u atadığı açıklamasını yapmıştı. Osmanlı donanmasının Ruslara karşı mücadele edebilecek bir duruma gelmesiyle birlikte Karadeniz kıyısındaki Rus limanlarına saldırması, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmasıyla sonuçlanmıştı (Soy, 2005: 190).

İşte tam da o günlerde, halen Washington Büyükelçiliği'nde bulunan Ahmed Rüstem Bey'e 1 Ağustos 1914 gününün akşamı, yeni başlamış olan dünya savaşına dair görüşleri sorulmuştur. Tüm Avrupa'ya yayılacak bir savaş muhtemel gördüğünü ("*Turkey - Servian War Sure*", The Sunday Star, 2 Ağustos 1914: 2), ayrıca bir ay sonrasındaki diğer beyanatında ise Türkiye'nin üç haftadır silahlandığı ("*Turkey - Servian War Sure*", The Sunday Star, 2 Ağustos 1914: 2), savaşta Almanya'nın müttefiki olacağını söylemiştir. Osmanlı Hükümeti tarafından henüz resmi bir açıklama yapılmamış olmasına karşın Ahmed Rüstem Bey'in bu ifadeleri hayli ilginçtir. Ancak 2 Eylül tarihinden itibaren Amerikan basınında yer alan bazı haberlerde Ahmed Rüstem Bey bu kez, Türkiye'nin üç haftadır silahlandığına ilişkin söyleminin tam aksine ısrarla Türkiye'nin henüz savaşa girmediği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Ahmed Rüstem Bey'in bu görüş değişikliğinin hükümetin kendisini uyarmasından kaynaklanmış olması ise kuvvetle muhtemeldir ("*Turkey Wants to Enter Fight*", The Ogden Standart, 27 Ağustos 1914: 3).

Ahmed Rüstem Bey'in, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinin hemen öncesinde ülkenin durumunu değerlendirdiği ve "*World's Work Magazine*" adlı bir Amerikan dergisinin Ekim 1914 sayısında yayınlanmak üzere 29 Ağustos 1914 tarihinde kaleme almış olduğu makalesi, bir yandan onun bakış açısını kavrayabilmek, diğer yandan ise sürece ışık tutması açısından hayli önem taşımaktadır.

Bu makalesinde Ahmed Rüstem Bey öncelikle Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesine ilişkin görüşlerine değinmiştir. 14-15 Ağustos 1914 tarihlerinde Yunanistan'a savaş açma niyetindeki Osmanlı

Devleti'nin bunu gerçekleştirmediği ve artık tarafsızlıktan vazgeçtiğine dikkat çeken Ahmed Rüstem Bey yazısını şu şekilde sürdürmüştür:

“Bugüne bakıldığında ise Türkiye, aktif bir şekilde Almanya ve Avusturya - Macaristan'ın yanında yer alma noktasında bulunmaktadır. Bab-ı Âli'nin, bakiındaki çok sayıda resmi beyanatta da belirtildiği üzere, 15 Ağustos itibarıyla tarafsızlığını bırakması, politikasında radikal bir değişimin olduğunu doğrular niteliktedir. Hükümetim ile aramdaki iletişim bağı koparıldığından, bu meseleye dair gelişmelerle ilgili kesin bir açıklamada bulunacak durumda değilim. Ülkemin savaşa katılacağına inanmak istemiyorum. Böylesi bir kararın gerçekleştirilmesinin lüzumlu olmamasını hem diliyor, hem de dua ediyorum”.

Ahmed Rüstem Bey Türkiye'nin savaşa katılması konusuna olumsuz olarak yaklaştığını, şayet bu gerçekleşir de Türkiye, Almanya ve Avusturya - Macaristan'ın safında savaşa girecek olur ise, sebebinin İngiltere olacağını vurgulamıştır:

“Türkiye, kendisi için İngiltere'de inşa edilen iki savaş zırhlısının İngiliz bayrağı çekilerek Türkiye'ye gelmesine ilaveten - artık son defa söyleyeceğimi ümit ettiğim- Büyük Britanya'nın Türk menfaat ve duygularına bitmek tükenmek bilmeyen saldırılarının yarattığı öfke ve umutsuzluk, Türkiye'nin ağırlığını Avusturya - Alman işbirliğinden yana kullanmasına sebebiyet verecektir. Büyük Britanya'nın söz konusu zırhlıları sahiplenmesinin doğru olup olmadığı hiç de önemli değil. Bu iki zırhlı, denizde Almanya'ya karşı ezici üstünlüğüne ilaveten iki büyük donanma gücü ile hareket eden Büyük Britanya için pek bir önem arz etmez iken, Yunanistan'a verilmesi mevzu bahis olduğunda ise Türkiye için özgürlük adına her şey demektir. Büyük Britanya, Türkiye'ye en azından derhal bu zırhlıların bedelini ödemeliydi. Zira Büyük Britanya, söz konusu bedelin savaşın sonra karşılanacağı türünden oldukça liberal vaatlerle kendini tatmin ederek hesabı kapatmamıştır”.

Milli Mücadele Döneminde Ahmed Rüstem Bey

Yapılan araştırmada Ahmed Rüstem Bey'in 1915 ile 1918 yılları arasındaki süre zarfında faaliyetleri ya da nerede olduğuna ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 1918 yılına gelindiğinde ortaya çıkan Ahmed Rüstem

Bey'in Kilikyalılar Cemiyeti'ne üye olarak seçilmesi, Milli Mücadele'de yer aldığı sürecin başlangıcı olmuştur.

Makedonya ve Filistin cephelerinin eş zamanlı olarak düşmeleriyle birlikte 30 Ekim 1918 tarihi, Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı'nın sonu olmuş (Uçarol, 1995: 473); gerek askeri, gerekse ekonomik ve manevi anlamda tam bir çöküş yaşayan Osmanlı Devleti İtilâf Devletleri ile mutlak bir teslimiyet ifade eden Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır (30 Ekim 1918) (Zücher, 1998: sy). Oldukça ağır şartlar içeren bu antlaşma, İtilâf Devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşma doğrultusundaki emperyalist planlarının uygulamaya konulması anlamını taşımaktadır.

İşgal olasılığının yaratmış olduğu endişenin neticesinde ilk olarak Adana ili ve çevresinin daha iyi savunulması adına Ali Fuat Paşa'nın girişimi ile 20 Kasım 1918 tarihinde gerçekleştirilen görüşmelerin ardından Kilikyalılar Cemiyeti kurulmuştur. Başkanlığını Âyan Reisi Rıfat Bey'in üstlendiği cemiyetin üyeleri arasında Nafia Eski Nazırı Ali Müfit Bey, Halep Mebusu Ali Cenâni Bey (Tunaya, 2015: 485) ve elçilerden ise Ahmed Rüstem Bey bulunmaktadır (Sarıhan, 1982: 69). Ancak bu cemiyetin, Sivas Kongresi'nden hemen sonra kurulan müdafaa-i hukuk cemiyetleri sebebiyle faaliyete geçmesi ne yazık ki mümkün olamamıştır.

Ahmed Rüstem Bey Sivas'ta

Ahmed Rüstem Bey 17 Eylül 1919 günü Milli Mücadeleye katılmak üzere İstanbul'dan yola çıkmış, 19 Eylül 1919 tarihinde ise Sivas'a ulaşarak Milli Mücadele'ye iştirak etmiştir (Beyoğlu, 2009: 323). Mazhar Müfit Kansu, "Erzurum'dan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber" adlı eserinin II. cildinde Ahmed Rüstem Bey'in Sivas'a yalnız gelmiş olduğunu ifade etmişse de, Hüsrev Gerede ise anılarında Mazhar Müfit ile birlikte geldikleri bilgisine yer vermiştir (Kansu, 1988: 502).

Ahmed Rüstem Bey ya da Mazhar Müfit Bey aracılığıyla Sivas'a ulaştırılan bir de layihadan bahsedilmektedir. Bahsi geçen layiha Veliâht Abdülmecid'in, Damat Ferid Hükümeti'ni Paris Barış Konferansı'na sunmuş olduğu muhtıradan ötürü eleştirdiği 16 Temmuz 1919 tarihli layihasıdır. Milli

direnişçilere göre bir veliahdın, Vahideddin ve Damat Ferid'e karşı fikre sahip oluşu, milletin nezdinde çok büyük önem arz etmekte ve İstanbul Hükümeti'ne karşı onların elini güçlendirmekteydi. Temsilciler Kurulu tarafından bazı yerel gazetelerde yayınlanması istenmiş olan bu layiha, o dönem Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapmak üzere Sivas'a gelen Harbord Heyeti'ne de verilmişti. Bu layihayı Sivas'a getiren şahsın, Hüsrev Gerede'nin anılarından yola çıkarak Mazhar Müfit ve Ahmed Rüstem Beylerin birlikte geldiklerinin varsayılması ve Gerede'nin Mazhar Müfit hakkındaki olumsuz, Ahmed Rüstem Bey hakkındaki olumlu düşünceleri nedeniyle Ahmed Rüstem Bey olması daha uygun bulunmuştur (Oral, 2005: 285-290). Ayrıca Mazhar Müfit Bey'in, *'Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber'* adlı eserinde Ahmed Rüstem Bey'in Sivas'a yalnız başına geldiği ve kendisinin ise o sıralarda zaten Sivas'ta olduğu bilgileri göz önüne alındığı takdirde, Abdülmecid'in layihasını getiren zatın Ahmed Rüstem Bey olma olasılığı güç kazanmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesinde Ahmed Rüstem Bey

Ahmed Rüstem Bey'in Amerika'dayken daima Osmanlı Devleti'ni savunduğu, Ermenilerin Amerikan kamuoyunda Türk zulmüne maruz kaldıklarına ilişkin asılsız propagandaları Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında da sürmekte idi. Söz konusu propagandalar neticesini vermiş ve Ermenistan'ın Amerikan mandası altına girmesi gündeme gelmişti. Ancak Doğu Anadolu ve Kafkasya'da kabul edilecek bir Ermenistan mandası Amerika'nın çıkarlarına uymamaktaydı. Bu koşullarda ise dönemin Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, sorunu yerinde incelemek üzere General Harbord başkanlığındaki bir heyeti bölgeye gönderme kararı almıştı (Ayışığı, 2004: 98).

İncelemeleri doğrultusunda Amerikan Senatosuna sunmak üzere bu konuda bir rapor hazırlayacak olan Harbord başkanlığındaki heyet, seyahati esnasında Sivas'a da uğrayarak Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş; kendisine Milli Mücadelenin amacı ve Ermenilere uygulanan herhangi bir kötü davranışın olmadığı anlatılmıştır. Bu seyahatin en önemli tanıklarından birisi de Harbord'a tercümanlık yapmak üzere görevlendirilen Robert Kolej'in müdürü Hüseyin Pektaş'tır. Yazar Fethi Tevetoğlu konuya dair kaleme aldığı makalesinde 1969

yılının bir yaz günü röportaj yapmak üzere Pektaş'ın evine gittiğinden bahsetmiştir. Tevetoğlu'na Harbord'un görüşme ve seyahatini tüm ayrıntılarıyla anlatan Pektaş, Ahmed Rüstem Bey'den de söz etmiş, onun da tercümanlık yaptığını belirtmiştir. Ayrıca Ahmed Rüstem Bey'in General Harbord'a, 1918 yılında Bern'de yazmış olduğu 'Birinci Dünya Savaşı ve Türk - Ermeni Sorunu' adlı kitabını verdiği ve Fransızca olan bu kitaba Harbord'un büyük ilgi gösterdiğini anlatan Pektaş, General Harbord'un bu kitabı tercüme ederek kendisine aktarmasını istediğini de sözlerine eklemiştir (Tevetoğlu, ty, sy).

Ahmed Rüstem Bey Komutanlar Toplantısı'nda

Meclisin toplanacağı yer hususunda ordu ileri gelenlerinin de fikirlerini almak ve Ulusal Örgütün alacağı form, çalışma yöntemi ve barış konferansı kararları karşısında izlenecek tutumu görüşmek üzere 16 - 28 Kasım 1919 tarihleri arasında düzenlenen Komutanlar Toplantısı'nın katılımcıları arasında Ahmed Rüstem Bey de bulunmaktaydı (Atatürk, 1987: 182).

Ahmed Rüstem Bey düzenlenen toplantılar süresince görüşlerini yazılı ve sözlü olarak dile getirmiş; İstanbul dışında ve bir Meclis-i Mebusan'dan ziyade bir Millet Meclisi (Assemblée Nationale) şeklinde toplanılmasının daha yerinde olacağı görüşünü ileri sürmüştür (İğdemir, 1989: 19). Meclisin toplanma meselesinden hareketle memleketin durumu hakkında da genel bir yorumda bulunarak padişah ve İstanbul Hükümeti'nin Milli Direniş Hareketi'ne muhalefeti dolayısıyla arzulan birliğin sağlanamayacağını belirten Ahmed Rüstem Bey, ülke ve halk her ne kadar madden ve manen zor şartlar içerisinde bulunsalar da Batılı Devletlere karşı durabilmenin tek yolunun daima kendine güvenerek cesaretli ve güçlü olmaktan geçtiğini önemle vurgulamıştır.

Temsil Heyeti tarafından düzenlenen bu toplantıda alınan kararların ardından sıra mebusların belirlenmesine gelmiştir. Ahmed Rüstem Bey'in ise 13 Ekim 1919 tarihinde Temsil Heyeti'nin aldığı kararla Çorum'dan mebus aday olması düşünülmüştür (Baykal, 1989: 19). Ancak Temsil Heyeti Ankara Valiliği tarafından 12 Kasım 1919 tarihinde Çorum yerine merkez livadan seçilmesi daha uygun görülen Ahmed Rüstem Bey böylece Osmanlı Meclis-i Mebusanının son dönemi için gerçekleştirilen seçimde istifa eden Ankara

Mebusu Şeyh Tayyib Efendi'nin yerine Ankara mebusu olarak seçilmiştir (Baykal, 1989: 53).

Ahmed Rüstem Bey'in Temsil Heyeti ile Ankara'ya Gelişi

Meclis-i Mebusan'ın toplanacağı yerin saptandığı, komutanlar ile Temsil Heyeti'nin görüşmeler gerçekleştirdiği 16 - 28 Kasım 1919 tarihlerini takiben meclisin açılması artık giderek yaklaşmıştır (İğdemir, 1989: 162). 17 Aralık 1919 günü Temsil Heyeti tarafından yayımlanan bir genelge ile bölge toplantıları yerine genel bir toplantı yapılacağı; bu toplantı için ise Mustafa Kemal Paşa, söz konusu yerin yani yeni mebus görüşmelerinin yapılacağı kentin hem cepheler, hem de İstanbul ile olan demiryolu bağı nedeniyle yönetim açısından da Sivas'a eşdeğer gördüğü Ankara olduğunu ifade etmiştir (Atatürk, 1987 : 224-225).

Verilen bu karar üzerine henüz Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey, Şeyh Fevzi Efendi, Süreyya Bey, Hakkı Behiç'in yanı sıra Temsil Heyeti'nden olmayıp konuk sıfatı ile Ahmed Rüstem Bey, Hüsrev Gerede, Dr. Refik Saydam, Yüzbaşı Bedri Bey, Yüzbaşı Cevat Abbas Bey ve Muzaffer Bey 18 Aralık 1919 günü Kayseri'ye gitmek üzere üç araba ile yola koyulmuşlardı (Cebesoy, 2010: 331). Fırtına, soğuk ve karlarla kaplı yollardan geçerek ancak ertesi gün Kayseri'ye ulaşabilen kafilayı, Hüsrev Gerede'nin aktardığına göre havanın tüm muhalefetine rağmen silahlı milisler, okullar, gayrimüslim ileri gelenler, büyük küçük herkes karşılamak için yollara çıkmışlardı. Gerede'nin, o esnada yanında bulunan Ahmed Rüstem Bey'in bu manzara karşısında çok duygulanarak neredeyse ağlayacağını ifade etmesi, onun sert ve biraz da asabi görünümünün altında aslında oldukça naif bir kişiliğe sahip olduğu gerçeğini de ortaya koymaktadır.

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı bu süreçte ayrıca artık kendilerini ifade edebilecek bir duruma gelen milliyetçiler İstanbul'da bazı halk toplantıları tertip etmekteydiler. 23 Ocak günü Zeynep Hanım Konağı olarak da bilinen İstanbul Darülfünunu Konferans Salonu'nda düzenlenen ve Pierre Loti'ye atfedilen; komutanlar, dönemin aydınları, yabancı misafirler, işgal ordusu subayları da dahil olmak üzere 5 binden fazla kişinin katılımı ile gerçekleşen bu ilk

toplantıdaki isimlerden biri de Ahmed Rüstem Bey idi (Okur, Küçükuğurlu, 2006: 165).

Ahmed Rüstem Bey Hakkında Çıkarılan İdam Kararı

T.B.M.M açıldıktan kısa bir süre sonra İstanbul Hükümeti harekete geçmişti. Amacı Ankara'daki harekete katılanlara ağır cezalar verilmesini sağlayarak Milli Harekete desteklerini önlemektir. Nemrut Mustafa başkanlığında, aralarında ise Mustafa Kemal Paşa, Ahmed Rüstem Bey, Kara Vasıf Bey, Ali Fuad Paşa, Dr. Adnan Bey, Halide Edib Hanım'ın olduğu; Ankara'daki Milli Hareketin önderlerinin gıyaben yargılandığı bu mahkemede halktan zorla para toplamak, Kanun-i Esasi'ye aykırı davranmak, Kuvâ-yı Milliye adı altında Osmanlı tebaa ve ülke halkını padişah ve hükümet aleyhinde kışkırtarak silahlı isyana teşvik etmek gibi bazı suçlamalarda bulunulmuştur (Turan, 1998: 167).

Başlanan söz konusu yargılama süreçleri 11 Mayıs 1920 tarihinde tamamlanmış olup, Mülkiye Ceza Kanunname-i Hümayununun 45. maddesinin 1. fıkrası, 55. maddesinin 4. fıkrası gereğince idam cezasına çarptırılan bu şahısların mallarına da el konulması kararı verilmiştir (BOA, İ. DÜİT. 175/46, 1338 N). 16 Mayıs 1920 günü Sadrazam Damat Ferid Paşa tarafından padişaha sunulan bu idam kararname-i 24 Mayıs 1920'de ise yürürlüğe girmiş; İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'da herhangi bir varlığı bulunmayıp, söz sahibi olmadığından ötürü uygulamaya konulamamıştır (Akandere, 2009: 375-384).

Ahmed Rüstem Bey'in Ankara Milletvekilliği ve İstifası

Ahmed Rüstem Bey 23 Nisan 1920 günü açılan, ana amacı ülkenin bağımsızlığını temin ve muhafaza etmek olan Türkiye Büyük Millet Meclisine (Helmrich, 1998: 308) 3 Haziran 1920 tarihinde, Genel Kurula Ankara milletvekili olarak takdim edilmek suretiyle iştirak etmiş, Meclis Dışişleri Komisyonunda da görev almış fakat bu görevi çok kısa sürmüştür (Çoker, 1995: 71). Ahmed Rüstem Bey, Türkiye'yi müdafaa amacı ile kaleme almış olduğu ancak sınırlı sayıda basılıp dağıtımının iyi yapılmadığını düşündüğü ' *Mabkeme-i Âlem Huzurunda Türkiye*' adlı eserinin hem yeniden basımını

sağlamak, hem de çok iyi derecede Fransızca ve İngilizce bilmesi nedeniyle daha önceki yıllarda Avrupa ve Amerikan basınında yazmış olduğu, Türkiye lehindeki makalelere devam edebilmek için Avrupa'ya gitmek üzere istifa dilekçesini sunmuştur. Yapılan oylama neticesinde Ahmed Rüstem Bey'in istifası 8 Eylül 1920 tarihli Birleşimde oy çokluğu ile kabul edilmiştir (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 8 Eylül 1336, I. Dönem, C:4, 61. Birleşim: 4 – 5).

Milli Mücadele kazanıldıktan sonra 12 Nisan 1924 tarihli Birleşimde ise, Ahmed Rüstem Bey'e bağlanması gündeme gelen emekli maaşı konusu görüşülmüş, ancak 16 Mart 1920 tarihi itibarı ile kendisine bağlanmış olan bir '*vatana bizmel*' maaşı' (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1924, 35. Birleşim, C: 8/1: 555 – 568) bulunduğundan ötürü ayrıca bir emekli maaşı bağlanması Genel Kurul tarafından reddedilmiştir (T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1924, 35. Birleşim, C: 8/1: 573).

Milli Mücadele Dönemi Türk - İtalyan İlişkilerinde Ahmed Rüstem Bey'in Rolü

Milli Mücadele Dönemi Türk dış politikasının amaçları olan Misâk-ı Millî'yi uygulamanın dışında, özellikle Türkiye'nin dış ülkeler nezdinde tanınmasını sağlamak, yapılacak antlaşmalar çerçevesinde maddi, manevi destek elde etmek için her türlü propaganda aracını kullanma hususları oldukça önemlidir. Milli Mücadele dönemine bakıldığında da Ahmed Rüstem Bey'in bu amaç doğrultusunda hareket ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle 8 Eylül 1920 tarihli, Ankara milletvekilliğinden istifa dilekçesinde yer alan "*çalışmalarına yurt dışında devam edeceğim*" ifadesi de bunu kanıtlar niteliktedir. O tarihten sonra, hiçbir resmi sıfatı olmamasına rağmen yurt dışında, ağırlıklı olarak da İtalya'da bulunan Ahmed Rüstem Bey Mustafa Kemal Paşa'ya edindiği gözlemlerini aktarmayı sürdürmüştür.

İtalya, Birinci Dünya Savaşı'nda Londra Antlaşması ile Anadolu'da bazı topraklar alması ve savaşın sonunda ise İngiltere tarafından daha önce kendilerine vaat edilen İzmir'in Yunanlara verilmesinin yarattığı hayal kırıklığı nedeniyle Türkiye'ye yakın politikalar izlemiştir. Milli Mücadele döneminde tıpkı İngiltere ve Fransa gibi İtalya'nın da işgalci bir devlet oluşuna karşın, bir yandan Kuvâ-yı Milliye birliklerine yapmış oldukları silah yardımları (Turan,

1998: 161), diğer yandan müttefikleri ile ilişkilerinin zarar görme ihtimalini göze alarak işgal bölgelerinin kullanılmasına izin vermeleri ve yurtdışından gelen malzemelerin Anadolu'ya sevkiyatı için limanlarını açmaları (Çelebi, 2015: 100-101) Ankara Hükümeti tarafından kötü olanların içinde en iyisi yani '*ehven-i şer'* olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal, İtalya ile ılımlı ve dostane ilişkiler içerisinde olsa da, daima şüphe ile yaklaşmış ve İtalyanların İngilizlere tepkisinden yararlanmak istemiştir (Çelebi, 1999: 204).

İngiliz istihbarat belgelerine göre Kemalistlerin Türkiye'deki istihbarat merkezi Ankara; yurt dışında ise Zürih, Berlin, Moskova, Paris ve Roma idi. Hatta bu merkezler arasında en önemlisi olan Roma'da bulunanların görevi bir yandan ülke dışında ulusalcıların propagandasını yaparken; diğer yandan da topladıkları bilgi ve gazetelerin çevirilerini Ankara'ya ulaştırmaktı (Sonyel, 2013: 214). O dönemlerde sıklıkla Roma'da bulunan Ahmed Rüstem Bey, İtalyanlar ile Kemalistlerin ilişkileri için çaba harcayan önemli Türk aydınları arasında yer almıştır. Batı Anadolu'daki İtalyan işgaline ilişkin *Politica* adlı İtalyan dergisi Mayıs sayısında Ahmed Rüstem Bey'in şu yorumuna yer vermiştir:

"İtalya'nın kendi amaçlarını gözeterek böyle davrandığını düşünsek de, becerikli ve zeki olduğunu kanıtladığını kabul etmeliyiz. Giriştiği yolda cesur ve daha özgürce ilerleyerek, İtalyan halkı en görkemli dönemlerinin büyüklüğünü yeniden yaşayabilir ve halkların desteğini kendiliğinden ona kazandırabilecek yeni bir biçimle, eski Roma İmparatorluğu'nu bir kez daha yaratabilir". Bu ifadelerinin devamında ise Ahmed Rüstem Bey, Türkiye'nin İtalya'ya karşı yaklaşımının diğer devletlere nazaran daha olumlu olacağı ancak buna karşılık ekonomik alanda birtakım tavizlerin verilmesine pek sıcak bakmadığını belirtmiştir (Grassi, 2010: 116-117). Her zaman olduğu üzere yine başarı ve yükselmenin esas anahtarı olarak zekanın yanı sıra cesaretli olmaya özellikle vurgu yapan Ahmed Rüstem Bey, bu söylemini İtalya ile örneklemiştir. Zira en başından beri Türkiye'nin ilerlemesi adına her ne durumda olursa olsun daima cüretkâr davranması gerektiğini önemle belirten Ahmed Rüstem Bey, bu yolda yürüyen İtalya'nın geleceğinin tıpkı Roma İmparatorluğu dönemlerindeki gibi parlak olacağını da ifade etmiştir.

İtalyan Temsilci Fago'nun Ankara Ziyareti ve Ahmed Rüstem Bey

İtalya için Türkiye gerek siyasi, gerekse ekonomik ve endüstriyel ortaklık kurabileceği bir ülke; Türk toprakları ise oldukça önemli bir nüfuz bölgesi idi (Çelebi, 1999: 206). İşte bu sebepten ötürü İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sforza'nın girişimleri ile 1920 yılının Haziran ayında daha önce San Remo Konferansı'na katılan delegelerden biri olan Prof. Vincenzo Fago (Grassi, 2010: 128), M. Caputo ve Rahip Giuliano'dan müteşekkil bir kurul ile Ankara'ya gelmiştir. Bu heyeti ağırlama hazırlıklarını ise İstanbul'un işgali ile dağıtılan meclisin ardından İtalyanlar tarafından tutuklanmaktan kurtarılarak Antalya'ya götürülen Ahmed Rüstem Bey'den başka Ahmed Muhtar Bey ve Memduh Şevket Bey üstlenmişti (Sonyel, 2013: 122).

Ahmed Rüstem Bey'e göre Fago'nun bu ziyareti onun Milli Mücadele'yi çok iyi kavramış olması (Ahmed Rüstem Bey, 1922: 19) ile yakından ilgilidir. İtalya'nın birtakım ekonomik çıkarlar elde etme talebi ile başlanan görüşmelerde Fago, bunların karşılığında ise milliyetçilere teçhizat ve nakdi yardımın yanı sıra Yunan işgalini engelleme teklifinde bulunmuştur (Çelebi, 1999: 128). Ancak gerçekleştirilen görüşmelerin neticesinde somut anlamda her iki tarafın da hiç bir çıkar elde etmediği bu ziyaret, İtalya'nın T.B.M.M'ni resmen tanıması ve milliyetçilere desteğini sürdürmesi açısından çok önemlidir. Ayrıca İtalyan temsilci Fago'nun Ankara'da bulunmasının yarattığı bir diğer olumlu durum ise İtalya ve Fransa'nın Türkiye ile uzlaşma hususunda aralarında rekabete yol açması olmuştur.

8 - 15 Ocak 1921 tarihleri¹⁰ arasında Ankara Hükümeti temsilcilerinin yanı sıra yurtdışında hayatını sürdürmekte olan önemli bazı isimler Roma'da toplanmışlardı (Sonyel, 2013: 123). Galip Kemali Bey'in kaldığı otelde bir araya gelen bu Türk siyasetçileri arasında, Maslahatgüzar Ferruh Bey'in Hariciye Nazırı Safa Bey'e hitaben kaleme almış olduğu 24 Kasım 1920 tarihli telgrafta (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, 2003: 183 – 184) 19 - 20 Kasım 1920 günlerinde Câmi Bey ile birlikte Roma'ya gideceği yer alan Ahmed Rüstem Bey

¹⁰ Toplantının gerçekleştiği bu tarihi "*Kurtuluş Savaşı Günlüğü*" adlı kitabının IV.Cildi'nin 155. sayfasında Sarıhan 7 Kasım 1921 olarak vermiştir.

de vardı (Sarıhan, 1986: 155). Bu toplantıda Sforza'ya hem İtalya'nın desteğini elde etmek, hem de müttefiklerine sunması için Türk siyasetçileri tarafından Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılması konusuna ilişkin bir belge verilmiştir (Sonyel, 2013: 124). Muhtıra niteliğinde ancak Ankara ve İstanbul Hükümetlerini bağlamayan (Çelebi, 1999: 228) bu belgenin hazırlanması amacı ile düzenlenen görüşmelere katılan diğer isimler ise Eski Mebus Sûdi Bey, Eski Âyan Reisi Ahmed Rıza Bey, Hüseyin Hilmi Paşa, Eski Maliye Nazırı Cavid Bey, Salih Manir Bey, Vehip Paşa, Câmi Münir Bey, Ziya Bey, Ahmed İhsan Bey, Harun Aliçe, Reşit Safvet Bey, Sait Bey, Mahmud Muhtar Bey, Çürüksulu Mahmud Paşa ve Ali Nizami Paşa'dan oluşmaktaydı (Sonyel, 2013: 124). Bu toplantılar ile ilgili vurgulanması gereken önemli husus ise bir araya gelen gerçek milliyetçiler ile İstanbul ve Ankara Hükümeti arasında herhangi tercihte bulunmayan kesimin ortak bir kararda buluşması olmuştur (Grassi, 2010: 138).

Ahmed Rüstem Bey Lozan Barış Konferansı'nda

26 Ağustos 1922 tarihinde Yunanlara karşı elde edilen Büyük Taarruz Zaferi neticesinde (Sonyel, 2013: 290) Ankara Hükümeti ve İtilâf Devletleri arasında 4 - 11 Ekim tarihinde Mudanya Konferansı düzenlenmiştir. 11 Ekim'de ise antlaşmanın imzalanarak ateşkesin sağlanmasını takiben barış konferansının düzenlenmesi ve bunun için nerede toplanılacağı konusu gündeme gelmiş; tarafsız bir yer olarak kabul edilen İsviçre'nin Lozan kentinde başlamasına karar verilmiştir (Çelebi, 1999: 228).

Lozan Barış Konferansı'na gönderilmek üzere İsmet Paşa, Doktor Rıza Nur Bey, Hasan Bey'den (Treaty of Peace, 1923: 5) oluşan baş delegelerin yanı sıra tecrübelerinden istifade edilmek adına gazeteci, çevirmen, diplomat, danışman ve farklı alanlardaki uzmanlardan oluşan hayli uzun bir delegasyon listesi hazırlanmıştı (Tuğluoğlu, ty: 288). Konferansa katılan diğer devlet heyetlerinin her biri toplamda 10 kişiyi geçmezken, aralarında çok sayıda yabancı dile hakim, deneyimli bir diplomat olan Ahmed Rüstem Bey (183 – 184) gazeteci Ruşen Eşref Bey (Ünaydın), şair, profesör Yahya Kemal Bey (Beyatlı) gibi önemli isimlerin de bulunduğu Türk heyeti 105 kişiden oluşmaktaydı (Çavdaroğlu, 2011: 68-71).

22 Kasım 1922 gününden itibaren görüşülen ve zorluk çıkaran bazı sorunlar sürüp giderken Türk delegeleri, yabancı kamu desteğini sağlamak amacı ile Ahmed Rüstem Bey tarafından hazırlanmış olan bir bildirin dağıtımını gerçekleştirmişlerdi. Bu bildiri ile Ahmed Rüstem Bey modern Türkiye'nin, Türk topraklarında yaşamakta olan yabancıların Türk hukukunu hiçe saymalarına asla boyun eğmeyeceği noktasında tüm dünyaya bir uyarıda bulunmuştu. Ayrıca bu bildiri de Ahmed Rüstem Bey Türkiye'nin, kutsal addedilen bu batılı camiaya dini önyargılarının bulunduğunu düşündüğü İngiltere ve Amerika tarafından kabul edilip edilmeyeceğine dair birtakım endişelerini dile getirmişti ("*Head of Russian Delegation Confers with Ismet Pasha*", Norwich Bulletin, 4 Aralık 1922: 1).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında imzalanan antlaşmaların en uzun süreli ve başarılı olan bu antlaşma çerçevesinde (Dockrill, 1993: 1) İsmet Paşa tarafından Ahmed Rüstem Bey başkanlığında bir heyet İngilizlerin, Musul meselesindeki petrol işletme hakkına ilişkin başvurularını değerlendirebilmek üzere Londra'ya yollanmıştır. Ancak bu davranışı Lord Curzon'un tepkisine yol açmış, İsmet Paşa'ya bir kınama mektubu göndermiştir (Sonyel, 2006: 99).

Ahmed Rüstem Bey'in Son Yılları, Ölümü ve Eserleri

İştirak etmiş olduğu Lozan Barış Konferansı'nın hemen ardından, 1923 yılının Ağustos ayında kendisine maaş tahsisi talebinde bulunduğu dilekçesinden Ahmed Rüstem Bey'in mali anlamda sıkıntı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır (BOA, HR. İM. 81/55). Ancak yapılan araştırmada ne yazık ki 1924 - 1928 yılları arasındaki süreçte nerede ya da neler yaptığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

28 Ağustos 1929 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na New York'tan Başkonsolos Münir Süreya Bey'in imzasını taşıyan bir yazı gelmiştir. Ünlü Amerikan hukuk bürosu Taylor, Blanc, Capron & Marsh tarafından gönderilen bu yazıda, bir veraset meselesine ait olduğu belirtilen evrakların konsolosluk vasıtasıyla Ahmed Rüstem Bey'e ulaştırılması istenmiştir. Mektupta, o dönem Türkiye'de hatta İstanbul'da olduğu anlaşılan Ahmed Rüstem Bey'in Şişli semtinde ikâmet ettiği ancak adresin doğrulanamadığı ifadesi de yer almaktadır. Adres hususuna bir kesinlik kazandırabilmek amacı ile İstanbul Polis

Müdüriyetinden araştırma yapılmasını talep eden 11 Eylül 1929 tarihli bir diğer yazıda “Şişli’de Kâtane Caddesi, 116 No’lu hanede ikâmet eylediği” ne dair bilgiye ulaşımıştır. Bunun üzerine bakanlık bu kez 17 Eylül 1929 tarihinde Ahmed Rüstem Bey’e, New York Başkonsolosluğu aracılığıyla kendisine iletilmesi istenen evraklarının olduğu ve söz konusu evrakları teslim almak için bakanlığa şahsen gelmesi gerektiğinin içeren bir yazı göndermiştir (BOA, HR.İM. 232/41). İşte bu noktada ise Ahmed Rüstem Bey’in İstanbul’da ve yukarıda belirtilen adreste ikâmet etmekte olduğu kesinlik kazanmıştır. Zira, Dışişleri Bakanlığı tarafından iletilen 18 Eylül 1929 tarihli yazıda Ahmed Rüstem Bey’ in bahsi geçen evrakların şahsen teslim edildiği bilgisi bulunmaktadır.

Ahmed Rüstem Bey’in “La Guerre Mondiale et la Question Turco - Arménienne” (Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu - Bern, 1918); “Le Crise Proches Orientale et le Question des Détroits de Constantinople” (Yakın Doğu Krizi ve İstanbul Boğazı Sorunu - Genova, 1922); “ La Question des Capitulations en Turquie” (Türkiye’de Kapitülasyonlar Sorunu - 1922); “The Ethnic Formation of the Turkish People and Its Present Role Among the Nations” (Türk Halkının Etnik Oluşumu ve Uluslar Arasındaki Rolü - Londra, 1932) Celâl Nuri Bey (İleri) ile; “Mahkeme-i Alem Huzurunda Türkiye” adlı eserleri bulunmaktadır.

2 Ocak 1921 tarihinde Roma’dan Ankara’ya yollanmış olduğu mektupta hastalığından bahseden Ahmed Rüstem Bey, bunun uzun zamandır süregelen bir rahatsızlık olduğu ve yetkililerce de bilindiğini ifade etmiştir (Kantarıcı, 2008: 270). Ancak Ahmed Rüstem Bey’in ölüm tarihine ilişkin farklı bilgiler mevcuttur. Birçok araştırmacı bu yılı 1935 olarak verirken; Cumhuriyet Gazetesi Arşivi’nde 23 Ekim 1934 günü Etfâl Hastanesi’nde vefat ettiği, ardından ise Feriköy Kabristanı’na defnedildiğine ait bir ölüm ilanı mevcuttur.

Sonuç

Ahmed Rüstem Bey iyi eğitimi, çok sayıda yabancı dile hakimiyeti doğrultusunda oldukça genç yaşlardan itibaren başlayan hariciye kariyeri sayesinde edindiği tecrübeleri ile gerek Osmanlı’nın son dönemi, gerekse Milli Mücadele döneminde diplomasi alanında önemli katkılar sağlamıştır. Her şeyden önce daima ülke menfaatlerini ön planda tutmuştur. Ahmed Rüstem

Bey görevleri süresince, Osmanlı Devleti'nin haritadaki yerini dahi bilmeyen yabancılar tarafından aleyhte öne sürülen birtakım ithamlara engel olabilme noktasında ülke tanıtımının önemine değinmiştir. Bu hususta ise özellikle hariciyecilere büyük görevler düştüğünü belirterek; düzenlenen tüm organizasyonlara katılmalarından, sergiledikleri davranışlara varıncaya değin özen gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının sonrasında, artık resmen görevlendirilmese de ağırlıklı olarak Roma olmak üzere yurt dışında bulunmuştur. Milli Mücadele dönemi dış politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde ise bu durum onun adeta bir istihbaratçı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın dış politika danışmanlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Leh asıllı olan Ahmed Rüstem Bey beyanat, röportaj ve makalelerinde sıklıkla “doğduğum ve beni doyuran topraklara minnetimi sunuyorum” ifadesini kullanmıştır. İlk başta, onun bu söyleminin altında yatan sebebin Türk topraklarında yabancı olarak doğmuş ve yaşamış biri olmasının yaratabileceği aidiyetlik duygusu olduğu düşünülmektedir. Ancak hayatı boyunca karşı karşıya kaldığı bazı olaylara ilişkin yaklaşımları incelendiğinde, sergilediği vefakarlığın büyük olasılıkla karakterinden ileri geldiği açıkça görülmektedir. Hakkında yaptığımız bu araştırma onun kişiliği, görevleri, ailesini tanımaya yardımcı olduğu ölçüde söz konusu sürece özellikle Ahmed Rüstem Bey ve Amerikan basınının bakış açısını da ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Arşiv vesikaları

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA, Y. PRK. HR. 32 - 79, 1320/Z

BOA, MF. MKT. 90 - 77, 1303/B

BOA, HR. SFR. 3 583-22, 1908/07

BOA, İ. HR. 301 - 19055, 1303/C

BOA, İ. HR. 427 - 51, 1324 / Z

BOA, İ. MBH. 15 - 51, 1332/C

BOA, İ. MBH. 15 - 47

BOA, HR.SYS. 70 - 38, 1914/08

BOA; İ. DÜİT. 175 - 46, 1338/N

BOA, HR. İM. 81 - 55, 1923/08

BOA, HR. İM. 232 - 41, 1929/08

T.B.M.M Zabıt Cerideleri

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 8 Eylül 1336, 3. Dönem, 61. Birleşim, Cilt: 1

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12 Nisan 1924, 35. Birleşim, Cilt: 8/1

Sürelı Yayınlar

Gazeteler

The Barre Daily Times

The Bemidji Daily Pioneer

The Clarksburg Sunday Telegram

The Daily Ardmoreite

The Daily Pasific Commercial Advertiser

Dakota County Herald

The Day Book

East Oregonian

El Paso Herald

Evening Capital News

The Evening Star

Fulton County Tribune

Los Angeles Herald

The Madisonian

New Daily Tribune

The New York Times

Norwich Bulletin

The Washington Herald

Araştırma Eserleri

Ahmed Rüstem Bey (1918), *The World War and the Turco - Armenian Question*, Berne.

----- (1922), *Le Crise Proche - Orientale et La Question des Détroits De Constantinople*, Rome.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal (1987), *Nutuk*, Geçit Kitabevi, İstanbul.

Ayışığı, Metin (2004), *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (2003), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No 62, Ankara.

Blunt, Sandison Janet (1918), *My Reminiscences*, London.

Cebesoy, Ali Fuat (2010), *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul.

Çavdaroğlu, Hüseyin Avni: *Öncesi ve Sonrası ile Lozan* (2011), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Çelebi, Mevlüt (1999), *Milli Mücadele Döneminde Türk - İtalyan İlişkileri*, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.

Çoker, Fahri (1995), *Türk Parlamento Tarihi - Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem (1919 - 1923)*, Cilt III, No 6, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

Dadrian, Vahakn (2004), *The History of the Armenian Genocide - Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*, Berghahn Books, New York.

Derek, Howse: *Greenwich Time and the Discovery of the Longitude*, London (1980) Oxford University Press, U.K.

Durham, Edith Mary (1914), *The Struggle for Scutari (Turk, Slav, and Albanian)*, E. Arnold, London.

Elliot, Francis Minto Dickonson (1893), *Diary of an Idle Woman in Costantinople*, John Murray, London.

Erol, Mine (1972), *Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi 1919 - 1920*, İleri Basımevi, Giresun.

Erol, Mine: *Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey*, Ankara, Bilgi Basımevi, 1973.

Gerede, Hüsrev (2002), *Hüsrev Gerede’nin Anıları, Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler (19 Mayıs 1919 - 10 Kasım 1938)*, Haz: Sami Önal, Mart Matbaası, İstanbul.

Grassi, Fabio L. (2010), *İtalya ve Türk Sorunu 1919 - 1923, Kamuoyu ve Dış Politika*, Çev: Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Grabill, Joseph L. (1971), *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy 1810 - 1927*, University of Minnesota Press, U. S. A.

Hamlin, Cyrus (1877), *Among the Turks*, American Tract Society, U. S. A.

Iacovella, Angelo (2005), *Gönye ve Hilal - İttihad ve Terakki ve Masonluk*, Çev: Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

İğdemir, Uluğ (1989), *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

International Conference Held at Washington for the Purpose of Fixing a Prime Meridian and a Universal Day, Protocols and Proceedings (1884), Gibbon Bros., Printers and Bookbinders, Washington D. C.

International Sanitary Conference, "Proceedings of the International Sanitary Conference" (1881), Government Printing Office, Washington.

Jaeschke, Gotthard (2001), Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri I, Tarih Kültür Dizisi: 200, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kansu, Mazhar Müfit (1988), Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kütükçü, Tamer: Kadıköy'ün Kitabı: Geçmiş Zamanların, Mekânları ve Hatırlamaların Rafında, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014.

Łatka Jeryz S. (1980), Polacy w Turcji, Lublin, Oświatowe Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie, 1980.

----- (2005), Słownik Polaków w Imperium Osmańskim Rebulice Turcji, Księgarnia Akademicka, Kraków.

London School of Economics and Political Sciences (2005), Ionian Bank 3/11, Vol II, Part 2.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler (1933), Birinci Takım, Cilt I, Kitap I, Çev: Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Mac Farlane, Charles (1829), Constantinople in 1828, Saunders and Otley, London.

The National Export Exposition Philadelphia, Philadelphia, Department of Publicity and Promotion National Export Exposition, 1899.

Okur, Mehmet; Murat Küçükkuşurlu (2006), İngiliz Yüksek Komiserlerin Gözüyle Milli Mücadele 1918 - 1920, Serander Yayınları.

Pears, Sir Edwin (1916), *Forty Years in Constantinople; recollections of Sir Edwin Pears, 1873 - 1915*, Appleton and Company Collection, New York.

Rugby School Register (1874 - 1887), Vol III, London, A. J. Lawrence Percival & Co.

Sarıhan, Zeki (1986), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara.

----- (1982), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara.

Sonyel, Salâhi R. (2013), *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sonyel, Salâhi R. (2006), *Gizli Belgelerle Lozan'ın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Şimşir, Bilâl N. (1992), *Atatürk ile Yazışmalar 1920 - 1923*, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi/36, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Treadway, John D. (1988), *The Falcon and the Eagle: Montenegro and Austria and Hungary (1908 - 1914)*, Purdue University Press.

Treaty of Peace with Turkey, and Other Instruments Signed at Lausanne on July 24, 1923, Together with Agreements between Greece and Turkey Signed on Jan 30, 1923, and Subsidiary Documents Forming Part of the Turkish Peace Settlement, London, His Majesty's Stationary Office, 1923.

Tunaya, Tarık Zafer (2015), *Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi*, Cilt II: İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Turan, Şerafettin (1998), *Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Uçarol, Rifat (1995), *Siyasi Tarih (1789 - 1995)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Zürcher, Erik Jan (2000), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul.

Makale ve Bildiriler:

Akandere, Osman (2009), “Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 43, Ankara.

Beyoğlu, Süleyman (2009), “Milli Mücadele'nin Az Bilinen Bir Siması: Ahmed Rüstem Bey (Alfred Bilinski 1862 - 1935)”, *Tarih Dergisi*, Sayı 46.

Çelebi, Mevlüt (2015), “Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye - İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Dergisi, Sayı 91, Ankara.

Dockrill, Michael (1993), “Britain and Lausanne Conference: 1922 - 1923”, *The Turkish Year Book*, Vol XXIII.

Donoghue, Mark (2008), “William Thomas Thorton's Family, Ancestry, and Early Years: Some Findings from Recently Discovered Manuscripts and Letters”, *University of Notre Dame History of Political Economy Papers and Journal Articles*, 40(3).

Gümüş, Musa (2015), “Leh ve Macar Mültecilerinin Osmanlı Devleti'ne Sığınması Beyin Göçü Olarak Değerlendirilebilir mi?” *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XXIII.

Kantarci, Şenol (2008), “Osmanlı'da Onurlu Bir Diplomat ve Milli Mücadele'nin Önemli Siması: Ahmed Rüstem Bey”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 42, Ankara.

Köstüklü, Nuri (2009), “Balkan Savaşı Öncesinde İşkodra ve Kosova Vilayetlerinin Durumuna Dair Çetine Sefiri Alfred Rüstem Bey'in Bir Raporu, Arşiv Belgelerinde Kosova ve Osmanlı Devleti Sempozyumu 14 - 16 Nisan 2009, Kosova.

Oral, Mustafa (2005), “Veliâht Abdülmecit’in Ankara’ya Davet Edilmesi Meselesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 61.

Şendal, Kürşad : “Osmanlı’ya Masonların İlk Gelişi”, <http://timeturk.com>, 2014.

Tevetoğlu, Fethi (ty), “Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Dr. Hulusi Y. Hüseyin”, T. C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Dergisi, Sayı 10, <https://www.atam.gov.tr>

Tuğluoğlu, Fatih (ty), Ali Naci Karacan’ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 53.

Walsh, Casey (2012), “Anthropology and the Commodity Form: The Philadelphia Commercial Museum, Critique of Anthropology”, University of California Press, Santa Barbara.

Wilson, David (2011), “List of British Consular Officials in the Ottoman Empire and Its Former Territories, from the Sixteenth Century to about 1860”, University of Birmingham.

Zürcher, Eric Jan (1998), “The Ottoman Empire and the Armistice of Moudros”, Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive - Department of Turkish Studies, Leiden.

İnternet Kaynakları:

Erişim: 21. 05. 2020 www.thegazette.co.uk

Erişim: 03. 02. 2016 www.levantineheritage.com /
haidarpashacemetery

Erişim: 17. 04. 2017 www.philsp.com

Erişim: 10. 04. 2017 www.findgrave.com